CIVILINIŲ GYNIMO BŪDŲ TAIKYMAS KORUPCINIŲ VEIKŲ ATVEJU PRIVAČIAJAME SEKTORIUJE

Civilinių gynimo būdų taikymas korupcinių veikų atveju privačiajame sektoriuje. Mokslo studija

Autorė **dr. *Kristina Ambrazevičiūtė,*** Lietuvos teisės instituto mokslo darbuotoja

Recenzentai:

dr. Eglė Zemlytė, Vilniaus universitetas
dr. Vaidas Jurkevičius, Mykolo Romerio universitetas

Kalbos redaktorė Dalia Gedzevičienė
Leidybos koordinatorė ir maketo autorė Laima Valungevičiūtė

TEISĖS INSTITUTAS

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
info@teise.org, www.teise.org

eISBN 978-9986-704-67-6

© Kristina Ambrazevičiūtė, 2020
© Lietuvos teisės institutas, 2020

Turinys

Įžanga 4

1. Civilinių gynimo būdų taikymo už korupciją privačiajame sektoriuje galimybės ir privalumai 10

2. Korupcijos požymiai ir tipinis korupcinių veikų civiliniuose santykiuose modelis 17

3. Teisės šaltiniai, reglamentuojantys korupcinių veikų civilines teisines pasekmes 26

3.1. Tarptautiniai ir regioniniai teisės šaltiniai 26

3.2. Nacionaliniai teisės aktai 32

4. Civilinių gynimo būdų, taikomų už korupciją privačiajame sektoriuje, rūšys 34

5. Sutarčių, sudarytų atliekant korupcines veikas, negaliojimas 36

6. Restitucija 59

7. Draudimas atlikti neteisėtus veiksmus 62

8. Žalos, patirtos dėl korupcinių veikų, atlyginimas 64

8.1. Teisinis reguliavimas 66

8.2. Neteisėti veiksmai 68

8.3. Žala 71

8.3.1. Turtinė žala 72

8.3.2. Neturtinė žala 75

8.4. Priežastinis ryšys tarp korupcinio pobūdžio veikų ir kilusios žalos 78

8.5. Kaltė 79

9. Reikalavimai, kylantys dėl nesąžiningos konkurencijos 82

Išvados ir pasiūlymai 86

Literatūra 89

Summary 95

Įžanga

Korupcijos[1] užkardymas tiek viešajame, tiek privačiajame sektoriuose visų pirma siejamas su viešosios teisės, o ypač – su baudžiamosios teisės taikomomis priemonėmis ir sankcijomis. Kaip buvo pažymėta anksčiau atliktame tyrime[2], pačios „korupcijos“ ir „korupcinių veikų“ sąvokos yra vartojamos viešosios, bet ne privatinės teisės šakose ir normose. Toks teisinis reguliavimas lėmė, jog Lietuvoje korupcijos ir prieš ją nukreiptų teisinių priemonių tyrimai iki šiol buvo iš esmės išimtinai baudžiamosios ar kitų viešosios teisės sričių ekspertų dėmesio centre, o patys tyrimai apsiribodavo tik viešosios teisės sankcijomis. Tuo tarpu civilinių gynimo būdų galimas pritaikymas likdavo nuošalyje. Ne išimtis yra Lietuvos teisės instituto vykdomas tęstinis tyrimas „Korupcija privačiajame sektoriuje“, kuris iki šiol apėmė baudžiamosios teisės už korupcines veiklas tyrimus[3], ir – pirmą kartą – skyrė dėmesį drausminei atsakomybei[4]. Nepaisant minėto pirmeiviško žingsnio įtraukiant darbo teisės priemones, civilinių gynimo būdų pritaikymas kovai su korupcija iki šiol liko neįvertintas. Toks civilinės teisės ignoravimas negali būti pateisinamas nei teoriniu, nei, svarbiausia, praktiniu požiūriu.

Pirma, korupcija, o ypač korupcija privačiajame sektoriuje, sukelia žalingas pasekmes ne tik valstybei, bet ir konkretiems verslo subjektams. Tačiau tokios patirtos žalos viešosios teisės normų taikymas neatlygina, nes šios normos yra nukreiptos tik į valstybės sankcijų pažeidėjui taikymą, o nukentėjusiems privatiems asmenims jokios materialinės

[1] Korupcijos samprata smulkiau analizuojama ir pateikiama šios studijos *2 skyriuje*.
[2] *Ambrazevičiūtė K.* Korupcija darbo santykiuose // Teisės problemos, 2019, Nr. 1(97), p. 52.
[3] *Ambrazevičiūtė K., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P.* Atsakomybės už korupciją privačiame sektoriuje teisinis reguliavimas. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018.
[4] Ten pat; *Ambrazevičiūtė K.* Korupcija darbo santykiuose // Teisės problemos, 2019, Nr. 1(97).

satisfakcijos nenumato[5]. Priešingai, viena iš pagrindinių civilinių gynimo būdų funkcijų yra kompensacinė – tai yra nukentėjusio asmens patirtos žalos atlyginimas[6]. Be to, civilinėje teisėje galioja visiško žalos atlyginimo principas, o tai suteikia didesnį civilinių gynimo būdų taikymo lankstumą užtikrinant, kad išieškomi nuostoliai bus adekvatūs patirtai žalai. Netaikant civilinių gynimo būdų, teisinis korupcijos reguliavimas liktų nepakankamas ir negalėtų būti laikomas veiksmingu.

Antra, viešosios teisės taikymas neišsprendžia ne tik nukentėjusių asmenų patirtų nuostolių klausimo, bet ir kitų korupcinės veikos civilinių teisinių pasekmių. Todėl net ir korupcinės veikos pagrindu sudarytos sutartys gali likti galioti ir netgi toliau būti vykdomos. Toks korupcijos sukeltų civilinių pasekmių „imunitetas“ nėra toleruotinas, o viešosios teisės normos taip pat šios problemos nesprendžia.

Trečia, civilinės teisės taikymas yra svarbus ne tik žvelgiant iš nukentėjusių asmenų pusės, bet ir siekiant platesnio bei efektyvesnio korupcijos užkardymo, labiau įtraukiant į šį procesą privačius asmenis. Atsižvelgiant į aplinkybę, jog su korupcija kovojančios viešosios institucijos visada yra ribotos lėšų, žmogiškųjų resursų, informacijos, o galimai ir motyvacijos požiūriu, platesnis privačių asmenų įtraukimas į antikorupcinių teisės normų įgyvendinimą būtų itin vertingas, nes išplėstų prieš korupcinius veiksmus ir jų pasekmes nukreiptų reikalavimų skaičių, leistų taupyti biudžeto lėšas, skatintų didesnį nepakantumą korupcijai tarp visuomenės narių, ypač verslininkų. Analogiška sistema yra taikoma konkurencijos teisėje, kuri ilgą laiką buvo suvokiama kaip viešosios teisės sritis, o šiuo metu vis daugiau dėmesio skiriama privačiam konkurencijos teisės normų įgyvendinimui[7].

[5] Išimtimi galėtų būti laikoma nebent pati valstybė, nes jei asmeniui už korupcines veikas taikomos turto konfiskavimo, baudos ar kitos turtinės sankcijos, atitinkama pažeidėjo turto dalis patenka į valstybės pajamas. Tačiau tokios situacijos paprastai nelaikytinos korupcijos privačiajame sektoriuje atvejais.

[6] *Pakalniškis V.* (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 51.

[7] 2014 m. lapkričio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/104/ES dėl tam tikrų taisyklių, kuriomis reglamentuojami pagal nacionalinę teisę nagrinėjami

Pastarasis šiandien jau be didesnių dvejonių laikomas svarbia ir efektyvia teisių gynimo priemone konkurencijos teisėje. Kitas pavyzdys, kai privatus teisių gynimas buvo sėkmingai įtrauktas į tradiciškai viešosios teisės laikytą sferą, yra asmenų nediskriminavimo teisė, reglamentuojanti diskriminaciją patyrusio asmens galimybę reikalauti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo[8]. Nėra jokių svarių argumentų, kodėl toks pat mechanizmas negalėtų būti taikomas vienomis pavojingiausių veikų laikomų korupcinių veikų atveju. Be to, kaip bus aptarta šioje studijoje, neretai korupcinės veikos gali būti laikomos nesąžiningos konkurencijos veiksmais ir taip patekti į konkurencijos teisės sritį.

Ketvirta, nurodytą didėjančią civilinės atsakomybės reikšmę kovojant su korupcija demonstruoja priimami tarptautiniai teisės aktai, skirti korupcijos civilinėms teisinėms pasekmėms, pavyzdžiui, Europos Tarybos civilinės teisės konvencija[9]. Taigi, Lietuvos įstatymų leidėjas bei institucijos ne tik gali, bet vykdydami prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus privalo užtikrinti, kad civiliniai gynimo būdai būtų taikomi. Tačiau ganėtinai vangus civilinių gynimo būdų taikymas korupcijos pasekmėms teismų praktikoje rodo, kad ši sritis nėra iki galo išplėtota.

Penkta, nurodyti korupcinių veikų teisinio reguliavimo ypatumai ir teismų praktikos stoka lėmė ir šios srities nacionalinės mokslinės doktrinos iš esmės visišką nebuvimą. Minėta, ankstesni korupcijos tyrimai (tiek viešajame, tiek privačiajame sektoriuose) tradiciškai apsiriboja tik baudžiamųjų sankcijų analize.

---

ieškiniai dėl žalos, patirtos dėl valstybių narių ir Europos Sąjungos konkurencijos teisės nuostatų pažeidimo, atlyginimo // ES OL L 349/19, 2014-12-05.
Direktyvos nuostatos buvo perkeltos į Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymą // Žin., 1999, Nr. 30-856.

[8] Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo 13 straipsnis // Žin., 2003, Nr. 114-5115.

[9] Platesnį tarptautinių ir Europos Sąjungos teisės normų aptarimą žr. studijos *3 skyriuje*.

Šešta, galima kelti prielaidą, kad veiksmingesniam civilinių gynimo būdų taikymui nėra būtina priimti naujų, specialiai korupcinėms veikoms skirtų teisės normų, ir pakaktų daugiau kryptingo jau esamų civilinių normų taikymo ir intensyvesnių švietimo bei teisinių diskusijų šia tema. Turint galvoje, kaip problemiška gali būti priimti naujas teisės normas[10] ir vėliau užtikrinti jų tinkamą taikymą, galimybė panaudoti jau esamą civilinės teisės sistemą būtų ženklus indėlis į korupcinių veikų užkardymą.

Nurodytos priežastys lemia, jog korupcijos privačiajame sektoriuje tyrimai turi būti papildyti civilinių gynimo būdų, taikomų už korupciją privačiajame sektoriuje, tyrimu. Kaip jau buvo pažymėta, iš esmės nėra priežasčių, dėl kurių nebūtų įmanoma ir dabar taikyti civilinės teisės normų korupcinio pobūdžio veikų atžvilgiu.

Tyrimu siekiama, pirma, ištirti, kiek veiksmingai esamos Lietuvos civilinės teisės normos ir institutai gali būti naudojami korupcinių veikų pasekmėms, antra, nustatyti pagrindines problemas, su kuriomis susiduriama siekiant taikyti civilinius gynimo būdus, ir, trečia, pateikti pasiūlymus bei gaires, įgalinančias platesnį ir veiksmingą civilinių gynimo būdų taikymą.

Kaip nurodoma tyrimo pavadinime, tyrimo objektas yra civiliniai materialiniai gynimo būdai ir jų pritaikymas korupcinių veikų privačiajame sektoriuje pasekmėms. Kartu tyrimas yra apribotas dviem svarbiais aspektais. Pirma, jis atitinka Lietuvos teisės instituto vykdomą programą ir yra orientuotas tik į korupciją privačiajame sektoriuje, nors iš karto verta pabrėžti, kad tyrimo metu gautos išvados galėtų būti *mutatis mutandis* taikomos ir korupcijos viešajame sektoriuje atžvilgiu. Dėl nurodytos priežasties studijoje netiriamas viešųjų pirkimų reguliavimas, tai yra procedūros, skirtos užtikrinti teisėtumą sudarant viešųjų pirkimų sutartis. Tačiau studijos išvados (pavyzdžiui, dėl sutarčių

[10] Šio teiginio patvirtinimas galėtų būti rengiant studiją priimtas Turto civilinio konfiskavimo įstatymas, kuris sulaukė ir nemažai teisės ekspertų kritikos.

pripažinimo negaliojančiomis pasekmių) galėtų būti taikomos ir sudarytų viešųjų pirkimų sutarčių atžvilgiu.

Antra, tyrimas yra apribotas civilinių gynimo būdų taikymu. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad sąvoka „civiliniai gynimo būdai“ nesutampa su sąvoka „civilinė atsakomybė“ ir yra už šią platesnė (civilinė atsakomybė yra tik vienas iš galimų gynimo būdų). Atliekamame tyrime nėra jokio pagrindo apsiriboti tik civiline atsakomybe, nes veiksmingas nukentėjusių nuo korupcijos asmenų gynimas gali reikalauti taikyti skirtingus gynimo būdus. Kartu reikia pažymėti, kad šioje studijoje dėl apimties ir laiko rėmų nebuvo įmanoma išsamiai išanalizuoti visų galimų civilinių gynimo būdų, todėl buvo pasirinkti patys pagrindiniai: sutarčių pripažinimas negaliojančiomis, restitucija, neteisėtų veiksmų nutraukimas ir žalos atlyginimas. Kitų gynimo būdų (pavyzdžiui, nepagrįsto praturtėjimo) analizė reikalauja atskiro tyrimo.

Korupcinių veikų civilinių teisinių pasekmių tema yra menkai tyrinėta ne tik nacionalinėje, bet ir užsienio doktrinoje. Nepaisant to, dėmesys šiai temai po truputį auga – pastaraisiais metais buvo atlikti keli lyginamieji tyrimai, orientuoti išimtinai arba daugiausia į civilines korupcinių veikų pasekmes. Iš jų pirmiausia minėtini Meyer’io (2009)[11] ir Makinwos[12] (2012) darbai. Didėjantį civilinių gynimo būdų taikymo kovai su korupcija svarbos įsisąmoninimą atspindi ir 2014 metais Vienoje įvykęs 19-asis Tarptautinis lyginamosios teisės kongresas, kurio metu nacionaliniai respondentai pateikė savo valstybių apžvalgas, kaip jų nacionalinėje teisėje sprendžiamas korupcinių sutarčių teisinių pasekmių klausimas. Šių apžvalgų pagrindu buvo parengtas ir išleistas specialus leidinys[13].

[11] *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.
[12] *Makinwa A. O*. Private Remedies for Corruption – Towards an International Framework. Doctoral Thesis. The Hague: Eleven International Publishing, 2012.
[13] *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Atsižvelgiant į tai, studijoje, greta kitų įprastų teisinio tyrimo metodų (sisteminio, lingvistinio ir kt.), buvo naudojamas lyginamasis metodas. Vertinant nacionalinį reguliavimą, buvo remiamasi Europos, ypač Centrinės ir Rytų Europos valstybių (Estijos, Čekijos, Lenkijos), patirtimi.

1. Civilinių gynimo būdų taikymo už korupciją privačiajame sektoriuje galimybės ir privalumai

Matyt, dėl to, kad korupcija paprastai suvokiama kaip viešojo sektoriaus problema, atitinkamai ir kova su šiuo reiškiniu bei jo pasekmėmis pirmiausia vertinama per viešosios teisės prizmę, o tai savo ruožtu trukdo įsisąmoninti privatinės teisės teikiamų priemonių panaudojimo potencialą. Tačiau realybė rodo, kad privačiajame sektoriuje korupcija ir kova su ja yra ne mažiau svarbi. Pačios korupcijos privačiajame sektoriuje samprata ir prielaidos išsamiai nagrinėtos ankstesniuose tyrimuose[14]. Šio tyrimo tikslais reikia paminėti tai, kad korupcija daro didžiulę žalą tiek nacionaliniam, tiek tarptautiniam verslui. Nors Lietuvos gyventojai gana kritiškai vertina korupcijos būklę Lietuvoje[15], verta atkreipti dėmesį, kad korupcija yra tarptautinis fenomenas, į kurį įsivelia ir senosios Vakarų demokratinės valstybės ar netgi paprastai skaidriomis laikomos Skandinavijos valstybės[16]. Dažniausiai žala privačiajame sektoriuje pasireiškia sąžiningo verslininko prarasta galimybe sudaryti naudingą sutartį, kuomet sandorio sudarymo galimybė atitenka kyšį ar kitą naudą pasiūliusiam nesąžiningam konkurentui, kartais tokiu būdu netgi sukliudoma apskritai patekti į konkrečios valstybės rinką. Savo ruožtu viena iš korupcinę sutartį sudariusių šalių nukenčia, nes sumoka didesnę

[14] *Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P., Vitkutė E. A.* Korupcija privačiame sektoriuje. Lietuvos teisės institutas, 2014, ir kt.

[15] „Transparency International" Lietuvos skyrius. Korupcijos suvokimo indeksas 2018. Tyrimo rezultatai. Prieiga per internetą: <*https://www.transparency.lt/wp-content/uploads/2019/01/KSI_2018_skaidres.pdf*>.

[16] OCCRP. Uzbekistan: More Karimova Associates Arrested in Corruption Probe. 24 August 2015. Prieiga per internetą: <*https://www.occrp.org/en/daily/4324-uzbekistan-more-karimova-associates-arrested-in-corruption-probe*>. Apie korupcijos apraiškas Danijoje žr.: *Fogt M. M*. Civil Law Consequences of Corruption in Danish Law – The Oil-for-Food Programme Cases and Beyond // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

kainą, o jos vartotojai nukenčia dėl mažesnės pasirinkimo galimybės arba/ir didesnių kainų.

Kaip buvo minėta įžangoje, korupcija pirmiausia yra baudžiamosios teisės sąvoka, o privatinės teisės šaltiniuose ne tik kad nėra specialaus pošakio, instituto ar pavienių teisės normų, skirtų korupcinių veiklų teisinėms pasekmėms spręsti, tačiau netgi nėra vartojamos pačios „korupcijos“ ar „korupcinių veiklų“ sąvokos. Situacija nesiskiria ir vertinant teismų praktiką, suformuotą sprendžiant civilinius ginčus – joje taip pat nėra vartojama „korupcijos“ sąvoka. Tačiau tai jokiu būdu nereiškia, kad korupcinio pobūdžio reiškiniai ar priemonės, nukreiptos prieš juos, nepatenka į civilinės teisės sferą. Galimybes pritaikyti civilinius gynimo būdus korupcinių veikų atvejais įgalina pats privatinės teisės reguliavimo metodas ir objektas. Skirtingai nuo viešosios teisės, civilinė teisė yra pagrįsta dispozityviu metodu, o objekto požiūriu – ji skirta sureguliuoti visiems turtiniams santykiams, išskyrus tuos, kuriuos reguliuoja viešosios teisės normos (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) 1.1 straipsnio 2 dalis[17]). Korupciniai santykiai privačiajame sektoriuje paprastai be didesnių sunkumų atitinka turtinių santykių požymius ir atitinkamai patenka į privatinės teisės sferą. Viena iš akivaizdžiausių korupcinės veikos pasekmių įmonei yra tai, kad jai padaroma žala, kuri gali būti tiek turtinė, tiek neturtinė, tiek abi iš karto. Santykiai, susiję su žalos padarymu, yra vieni iš dažniausiai aptinkamų ir tiesiogiai įvardijamų civilinių teisinių santykių (Civilinio kodekso 1.136 straipsnio 2 dalies 5 punktas). Ir tais atvejais, kai žala padaryta neturtiniams interesams, pavyzdžiui, įmonės reputacijai, tai atitinka asmeninių neturtinių santykių apibūdinimą, o juos taip pat reguliuoja civilinė teisė (Civilinio kodekso 1.1 straipsnio 1 dalis).

Nurodytos aplinkybės išryškina civilinių gynimo priemonių svarbą. Įžangoje jau buvo nurodyta būtinybė viešosios teisės šakų teisines priemones, taikomas prieš korupciją, papildyti civiliniais gynimo būdais.

[17] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

Be jau išvardytų argumentų, būtina paminėti keletą privalumų, kuriais pasižymi civiliniai gynimo būdai.

Pirma, skirtinga (gerokai platesnė) neteisėtumo samprata civilinėje teisėje. Dėl dominuojančio dispozityvaus metodo vienas išskirtinių civilinės teisės bruožų – jos normų dispozicijų vertinamasis pobūdis[18]. Tai įgalina labai lankstų civilinių normų pritaikymą, kuris, skirtingai nei baudžiamojoje teisėje, nėra apibrėžtas konkrečia veikos sudėtimi. Todėl korupcinės veikos, nors taip ir neįvardijamos, civilinės teisės prasme gali būti priskirtinos neteisėtiems veiksmams, o dėl tokių veiksmų kyla tiek civilinė atsakomybė, tiek galimi taikyti kiti civiliniai gynimo būdai. Be to, civilinės teisės normos gali būti aiškinamos plečiamai, o tai nėra įmanoma aiškinant baudžiamosios teisės normas. Dar vienas iš to išplaukiantis civilinės teisės normų taikymo privalumas – dėl visa apimančio civilinės teisės normų pobūdžio ta pati veika gali būti kvalifikuota pagal kelias civilinės teisės normas (nors konkrečios normos atveju gali būti teisiškai reikšmingos kiek kitos faktinės aplinkybės). Galiausiai galima taikyti kelis skirtingus civilinius gynimo būdus iš karto, be to, jie taikomi paties nukentėjusiojo pasirinkimu. Visos nurodytos aplinkybės leidžia užpildyti spragas, kurias palieka baudžiamoji teisė, ir pasiekti, kad civilinės korupcinės veikos pasekmės bus maksimaliai panaikintos.

Antra, kitas svarbus civilinių gynimo būdų pranašumas yra skirtingos kaltės baudžiamojoje ir civilinėje teisėse sampratos ir jos reikšmės. Pirma, kaltės nustatymas yra būtinasis nusikaltimo sudėties požymis ir galioja bendrasis principas *nullum crimen sine culpa* (nėra nusikalstamos veikos be kaltės) (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – Baudžiamasis kodeksas) 2 straipsnio 3 dalis[19]), o štai kai kuriuos civilinius gynimo būdus galima taikyti nenustatinėjant asmens kaltės. Pavyzdžiui, nei neteisėtų veiksmų uždraudimui, nei daugeliui sandorių negaliojimo pagrindų, nei vėliau einančiai restitucijai

[18] *Pakalniškis V.* (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 48.
[19] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 89-2741.

kaltė nėra būtinoji jų taikymo sąlyga. Antra, net jei kaltė yra būtinoji gynimo būdo sąlyga, kaip yra, pavyzdžiui, civilinės atsakomybės atveju, ji suvokiama visiškai kitaip nei baudžiamojoje teisėje ir įgalina gerokai platesnį civilinės atsakomybės taikymą, lyginant su baudžiamąja atsakomybe. Kaltės samprata civilinėje teisėje analizuojama plačiau toliau (žr. *8 skyrių*), tačiau jau čia galima atkreipti dėmesį, kad taikant civilinius gynimo būdus svarbūs ne subjektyvūs asmens ketinimai, o tam tikri vidutiniai elgesio standartai[20]. Galiausiai – baudžiamojoje teisėje vienas pagrindinių postulatų yra nekaltumo prezumpcija, o civilinėje teisėje galioja atvirkštinė – žalą padariusio asmens – kaltumo prezumpcija (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalis).

Trečia, civilinėje teisėje gali būti palankesnis senaties terminų skaičiavimas, o tai savo ruožtu įgalina taikyti civilinius gynimo būdus tais atvejais, kai baudžiamosios atsakomybės taikyti nebėra galimybės. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino pradžia skaičiuojama nuo nusikaltimo padarymo (Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio 2 dalis). O civilinių gynimo būdų atveju taikoma ieškinio senatis pagal bendrąją taisyklę skaičiuojama nuo tada, kai reikalavimą turintis teisę pareikšti asmuo sužinojo ar turėjo sužinoti apie savo teisių pažeidimą (Civilinio kodekso 1.127 straipsnio 1 dalis). Kadangi korupcinės veikos pasižymi dideliu latentiškumu, retai kada jų padarymas bus žinomas iš karto. Todėl civilinės ieškinio senaties skaičiavimas yra palankus nukentėjusiam asmeniui, nes ieškinio senaties pradžios data paprastai bus daug vėlesnė ir sutaps su korupcinės veikos paaiškėjimo momentu, o ne jo atlikimo momentu.

Ketvirta, baudžiamoji atsakomybė yra laikoma kraštutine priemone (*ultima ratio*), todėl teismai ją taiko atsargiau. To nėra civilinių reikalavimų atžvilgiu, kuomet abi ginčo šalys pripažįstamos esančios lygioje padėtyje.

---

[20] *Norkūnas A.* Civilinės atsakomybės samprata // Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų (red. G. Sagatys). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Penkta, suinteresuoti privatūs asmenys (įskaitant konkuruojančias įmones) neretai turi daugiau specialių ar konkrečių žinių ir galimybių sužinoti apie korupcinę veiką bei surinkti atitinkamų įrodymų. Žinoma, taip yra nebūtinai visose situacijose, tačiau reikia turėti omenyje, kad civilinės teisinės priemonės nekonkuruoja su kitų teisės šakų normomis, o jas papildo.

Šešta, nors tradiciškai svarbiausia civilinės atsakomybės funkcija pripažįstama kompensacinė funkcija, skirta nukentėjusio asmens interesams apginti, tačiau civilinė teisė atlieka ir prevencinę funkciją. Dar daugiau, priteistinos iš pažeidėjo piniginės sumos nukentėjusiems asmenims gali būti netgi didesnis stabdantis veiksnys daryti korupcines veikas. Tačiau tam būtina, kad priteisiamos žalos dydžiai nebūtų tik simboliški.

Galiausiai reikia paminėti, kad civilinių gynimo būdų taikymas nepašalina kitų atsakomybės rūšių bei priemonių taikymo galimybės. Todėl civiliniai reikalavimai gali būti pareikšti kartu esant iškeltai baudžiamajai bylai už padarytą korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką (toje pačioje baudžiamojoje byloje arba atskiroje civilinėje byloje). Tai nelaikytina pakartotiniu baudimu už tą pačią veiką, nes atsakomybė taikoma už skirtingus pažeidimus (baudžiamoji ar kitokia atsakomybė už neleistinos veikos padarymą, civiliniai gynimo būdai dėl neteisėtų civilinių padarinių sukėlimo). Dėl nurodytos priežasties tiksliau yra kalbėti ne apie civilinių gynimo būdų taikymą už korupcines veikas *per se*, o jų taikymą dėl korupcijos padarinių. Todėl civiliniai gynimo būdai korupcinių veikų atveju yra ne kitų teisinės atsakomybės rūšių alternatyva, tačiau jas papildo.

Išryškinus civilinių gynimo būdų svarbą, su ja disonuoja iš esmės neegzistuojanti teismų praktika, kurioje būtų sprendžiami civilinių korupcijos pasekmių klausimai. Šiuo požiūriu Lietuva nėra išskirtinė – tokia pati situacija pastebima ir kitose Europos bei pasaulio regionų valstybėse, kur aptariamosios srities teismų praktika yra itin skurdi arba

apskritai neegzistuoja[21]. Keltina prielaida, kad bent iš dalies tokia situacija yra nulemta verslo subjektų nežinojimo apie jų teisines galimybes. Kitaip sakant, susidaro ydingas ratas – kadangi verslo subjektai nepakankamai žino apie savo galimybes ir jomis nesinaudoja, nesiformuoja teismų praktika, nėra kilusius ginčus lydinčio viešumo, todėl nesusidaro prielaidos tuos pačius verslo subjektus informuoti. Tai juo labiau didina atliekamo tyrimo svarbą.

Tačiau reikia pažymėti ir kitą dalyką – tai, kad nėra teismų praktikos, kurioje neteisėtos veikos būtų tiesiogiai įvardijamos korupcinėmis, nereiškia, kad korupcinio pobūdžio bylų nėra. Yra kelios svarbios ir gausios bylų kategorijos, kurias nėra įprasta įvardyti korupcinėmis (dėl jau minėtos aplinkybės, kad tai ir nėra civilinės teisės sąvoka), tačiau savo esme jos atitinka korupcinės veiklos modelį. Viena iš tokių grupių būtų įmonių vadovų teisinė atsakomybė, kita – nesąžiningos konkurencijos bylos (apie korupcijos ir nesąžiningos konkurencijos sąsajas žr. studijos *9 skyrių*). Dar viena bylų kategorija – neteisėto komercinių paslapčių atskleidimo situacijos, kurios Lietuvos teismuose nagrinėjamos gana dažnai[22].

Negalima nepaminėti, kad civilinių gynimo būdų taikymas korupcinės veiklos pasekmėms turi ir tam tikrų trūkumų. Pagrindiniai jų išplaukia iš pačios privataus teisių įgyvendinimo prigimties. Kadangi civilinius gynimo būdus civilinio proceso tvarka turi pareikšti pats nukentėjęs asmuo, jam tenka žyminio mokesčio bei kitos su bylos nagrinėjimu susijusios išlaidos, teisinio atstovavimo išlaidos, taip pat kita organizacinė našta. Jei šios sumos yra didelės, mažesnėms ar vidutinėms įmonėms ar tuo labiau fiziniams asmenims tokia finansinė našta gali būti

[21] *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 3.

[22] Nors galėtų būti diskutuojama, ar neteisėtą komercinių paslapčių gavimą ar atskleidimą reikėtų priskirti korupcinio pobūdžio veikoms, bent dalis tokių situacijų, pavyzdžiui, kuomet komercinę paslaptį neteisėtai atskleidžiantis darbuotojas gauna naudą iš konkuruojančio ūkio subjekto, neabejotinai joms priskirtinos.

nepakeliama, netgi jei ieškovas ir yra pakankamai tikras sau palankia bylos baigtimi. Dar labiau situacija komplikuojama tuomet, kai ieškovas dėl jam tenkančios procesinės naštos įrodyti savo reikalavimus ir jų apimtį (ypač – reikalaujamos žalos dydį) nėra iki galo tikras savo sėkme. Nebūdamas visiškai tikras dėl savo teisminės pergalės, potencialus ieškovas gali neturėti motyvacijos kreiptis teisminės gynybos civiline tvarka, nes nesėkmės atveju jis ne tik neatgaus savo išlaidų, bet turės padengti ir atsakovo bylinėjimosi išlaidas (ar jų dalį, proporcingą atmestų reikalavimų daliai). Kita vertus, nurodytos aplinkybės nėra unikalios reikalavimams dėl korupcijos, o yra bendros teisių gynimui civiline tvarka apskritai. Iš dalies nurodytą problemą galėtų išspręsti prokuroro reiškiami ieškiniai dėl viešojo intereso gynimo, atleidimas nuo žyminio mokesčio ir kitų bylinėjimo išlaidų, valstybės garantuojama teisinė pagalba ir kitos specialios priemonės.

2. Korupcijos požymiai ir tipinis korupcinių veikų civiliniuose santykiuose modelis

Kaip jau buvo minėta, civilinių gynimo būdų taikymo už korupciją privačiajame sektoriuje tyrimą apsunkina tai, kad korupcijos sąvoka (ar siauresnės, atskiras korupcines veikas atitinkančios sąvokos, pvz., kyšio davimas, kyšio ėmimas, papirkimas *etc.*) nėra vartojama Lietuvos civiliniuose įstatymuose, todėl nėra ir jokio specialaus civilinių gynimo būdų taikymo už tokias veikas reguliavimo. Kita vertus, tai nėra nei nacionalinė ypatybė (daugelis užsienio valstybių taip pat neturi specialaus civilinių korupcinių veikų pasekmių reguliavimo), nei reali kliūtis, nes, kaip minėta ankstesniame skyriuje, galima remtis bendruoju civilinių gynimo būdų reguliavimu. Korupcinės veikos pažeidžia kitų asmenų teises, todėl pastarieji tokiu atveju įgyja teisę reikšti civilinį ieškinį ir reikalauti taikyti bet kurį bendrąjį civilinį gynimo būdą, žinoma, kartu būtina įrodyti ir jo taikymo sąlygas konkrečioje situacijoje. Visgi, kalbant apie korupcinių veikų civilinių teisinių pasekmių reguliavimą, kai kurių valstybių teisėje galima rasti ir specialių normų. Kaip pavyzdį galima paminėti Čekiją, kurios teisinėje sistemoje tarp kitų nesąžiningos konkurencijos specialiųjų atvejų numatytas pasyvus ir aktyvus kyšininkavimas[23].

Vis dėlto būtina bent preliminariai apsibrėžti korupcinės veikos sampratą, nes tik tuomet įmanoma konstruktyviai įvertinti atskirų civilinių gynimo būdų taikymą tokios veikos pasekmėms. Vienareikšmį korupcijos suvokimą civilinės teisės kontekste apsunkina ne tik legalaus

[23] *Valdhans J.* Consequences of Corrupt Practices in Business Transactions (Including International) in Terms of Czech Law // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

šios sąvokos apibrėžimo nebuvimas, bet ir tai, kad korupcija gali būti skirtingai suvokiama skirtingose valstybėse, skirtingose disciplinose, galiausiai – skirtingose teisės šakose[24]. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, prieš korupciją nukreiptam judėjimui apsibrėžti savo paties objektą yra vienas didžiausių iššūkių[25]. Nepaisant nurodytų iššūkių, šio tyrimo tikslais yra pakankama ir tinkama pasiremti korupcijos apibrėžimu, pateikiamu Europos Tarybos civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos (toliau ir – Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos): „*korupcija* – tai tiesioginis ar netiesioginis kyšio arba kito nepagrįsto atlygio ar pažado dėl tokio atlygio prašymas, siūlymas, davimas ar priėmimas, kuris iškreipia asmens, gaunančio kyšį, nepagrįstą atlygį ar pažadą dėl kyšio ar nepagrįsto atlygio, tinkamą bet kurios pareigos atlikimą ar reikalaujamą elgseną“ (Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 2 straipsnis). Nors galima būtų diskutuoti, ar aptartas apibrėžimas yra pakankamai platus, tačiau jis pateikia ganėtinai aiškius korupcinės veikos elementus, su kuriais galima susieti civilinių gynimo būdų taikymo sąlygas.

Taip pat pateiktas korupcijos apibrėžimas turi papildomą privalumą, nes įgalina pasiremti teisės doktrinoje pasiūlytu ir priimtu tipiniu korupcinio elgesio kaip trišalio santykio modeliu. Pagal minimą modelį, korupcinė veika gali būti suprantama kaip trišalis santykis tarp atstovaujamojo, jo atstovo ir kyšio davėjo[26]. Nurodytas modelis leidžia išskaidyti korupcinę veiką į atskirus elementus, kurie kiekvienas atskirai gali būti įvertinti civilinių gynimo būdų taikymo požiūriu.

Pirmasis elementas yra teisinis santykis tarp atstovaujamojo ir jo atstovo. Iš karto reikia pasakyti, kad nors tipinis korupcinio elgesio modelis yra itin panašus į klasikinį civilinį atstovavimo santykį (kuris taip

[24] *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 5.
[25] Ten pat.
[26] Ten pat.

pat yra trišalis santykis tarp atstovaujamojo, atstovo ir trečiojo asmens[27]), vis dėlto korupcinis modelis su pastaruoju nesutampa ir yra platesnis. Todėl korupciniame modelyje tarp atstovo ir atstovaujamojo gali nebūti atstovavimo civilinės teisės prasme. Civiliniame teisiniame santykyje būtinoji atstovavimo santykio prielaida yra dviejų skirtingų teisės subjektų egzistavimas, kuomet atstovas veikia kaip savarankiškas asmuo (Civilinio kodekso 2.132 straipsnis), o štai korupcinis modelis į atstovo sampratą įtraukia ir įmonės darbuotojus, ir valdymo organo narius, kurie paprastai nėra laikomi įmonės atstovais[28]. Kitas atvejis – atstovaujamasis niekaip nėra įgaliojęs atstovo atlikti atstovaujamojo vardu teisinių veiksmų santykiuose su trečiaisiais asmenimis, tačiau tik remiasi atstovo konsultacija. Taigi korupciniame modelyje vartojama atstovo samprata yra šiek tiek platesnė už įprastą civilinio atstovo sampratą ir apima tiek atstovus siaurąja prasme (tai yra Civilinio kodekso 2.132 straipsnio prasme), tiek darbuotojus, tiek juridinio asmens organo narius, tiek kitus asmenis, kurie turi bent kokią lojalumo (fiduciarinę) pareigą atstovaujamajam. Atstovas pasiūlytame modelyje turi būti suprantamas kaip bet koks asmuo, kuris veikia ar turėtų veikti atstovaujamojo naudai santykiuose su trečiaisiais asmenimis, o kokiu pagrindu ši lojalumo pareiga atsiranda, nėra svarbu. Vadinasi, atstovu gali būti darbuotojas, valdymo ar kitokio organo narys (įskaitant vienasmenį direktorių), sutarties pagrindu veikiantis konsultantas ar kita. Paprastai atstovais būna fiziniai asmenys (pavyzdžiui, darbuotojai ar valdymo organo nariai), nors yra įmanoma, kad juo būtų ir juridinis asmuo (pavyzdžiui, pasamdyta konsultacinė įmonė, kuri turi pateikti atstovaujamajam savo išvadą dėl siekiamo sudaryti sandorio naudingumo).

[27] *Papirtis V.* (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 82.
[28] Įmonės darbuotojai gali būti įgalioti atstovauti darbdaviui santykiuose su trečiaisiais asmenimis, tačiau tam yra būtinas atskiras darbdavio įgaliojimas.

Atstovaujamasis savo ruožtu gali būti ir fizinis, ir juridinis asmuo, nors praktikoje pagrindiniai ir ryškiausi korupcijos atvejai susiję su atstovaujamaisiais – juridiniais asmenimis.

Antras (ir teisinės kvalifikacijos požiūriu – pats svarbiausias) tipinio korupcinės veiklos modelio elementas yra santykis tarp kyšio davėjo ir atstovo. Kyšio davėjo sąvoka, skirtingai nuo atstovaujamojo ir atstovo, nėra būdinga civilinei teisei ir turi aiškias sąsajas su baudžiamosios teisės terminologija. Vis dėlto šios studijos kontekste ji suvokiama nesiejant jos su baudžiamąja teise ir jos taikymo praktika. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos (ar tuo labiau Lietuvos civiliniai įstatymai) „kyšio davėjo“ sąvokos neapibrėžia, tačiau jos turinį galima suprasti iš aukščiau pateiktame korupcijos apibrėžime nurodytų požymių „kyšio arba kito nepagrįsto atlygio ar pažado dėl tokio atlygio“ siūlymas ir davimas. Akivaizdu, kad kyšio ar kito atlygio sąvoka suprantama plačiai (kartais vietoje kyšio ar kitokio atlygio vartojama bendresnė „naudos“ sąvoka): tai gali būti ne tik pinigai, bet iš esmės bet kas, ką atstovas laiko vertingu ir tai gali lemti jo sprendimą[29] – kitokios materialinės dovanos, kelionės, įvairios paslaugos[30], netgi nematerialaus pobūdžio dalykai (informacija, diplomai ar pan.)[31]. Siekiant glaustumo, šioje studijoje toliau visa tokia nauda bus apibendrintai įvardijama kaip „kyšis“, o jį siūlantis ar duodantis asmuo bus vadinamas „kyšio davėju“.

Kyšio davėju gali būti ir fizinis, ir juridinis asmuo. Paprasčiausioje situacijoje tai būtų įmonė, kuri yra suinteresuota sudaryti sutartį ar gauti

---

[29] *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 6.

[30] Šiame kontekste galima prisiminti Lietuvoje buvusį atvejį, kuomet kilo klausimas dėl įgaliojimus turėjusių asmenų („atstovų“), kurie nemokamai galėjo lankytis vandens pramogų parke. Pavyzdžiui, žr.: *Danauskienė V.* Druskininkų skandalas: „Aqua“ ir jos klientai. 2015 m. spalio 20 d. Prieiga per internetą: <*https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/druskininku-skandalas-aqua-ir-jos-klientai.d?id=69320778*>.

[31] Tiesa, mažareikšmiškumo kriterijus negali būti pamirštas, nes tam tikras keitimasis dovanomis tarp verslo partnerių, darbuotojų ir pan. yra įprasta praktika ir nėra reikalo jį visada traktuoti kaip kyšį.

kitokią pirmenybės privilegiją iš atstovaujamojo ir dėl šios priežasties siūlanti kyšį atstovui, tikėdamasi, kad pastarasis paveiks atstovaujamojo sprendimą kyšio davėjo naudai. Tačiau gali būti (o praktikoje dažnai taip ir būna, ypač tarptautinės korupcijos atveju), kuomet naudos gavimu suinteresuota įmonė tiesiogiai nesiūlo kyšio, tačiau pasitelkia tarpininką (ar visą tarpininkų grandinę). Tokiais atvejais pagrindinis naudos gavėjas ir kyšio davėjas nesutaps, taip pat gali būti problemiška įrodyti, kad kyšio davėjas neteisėtai veikė su naudos gavėjo žinia (pastarasis gali teigti, kad apie neteisėtus kyšio davėjo veiksmus jam nebuvo žinoma, o kyšio davėjas tokį sprendimą priėmė savarankiškai). Kad ir kaip būtų, tarpininkų grandinių pasitelkimas nepakeičia tipinio korupcijos modelio ir pagrindinis kyšio davėjas vis tiek gali būti pakankamai aiškiai identifikuotas, o jau antrinis klausimas, kiek asmenų papildomai pateks į šią sąvoką.

Kalbant apie kyšio davėją ir atstovą, tarp jų paprastai yra sudaromas susitarimas dėl kyšio davimo. Pagal Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos pateiktą korupcijos apibrėžimą, nėra svarbu, ar kyšis realiai buvo duotas (priimtas), ar buvo tik pasiūlytas, ar jo buvo paprašyta. Faktas, jog abi šalys suderino savo valią dėl kyšio davimo ir priėmimo, yra pakankamas susitarimui konstatuoti. Taigi, tarp atstovo ir kyšio davėjo yra sudaromas savarankiškas sandoris, to nėra „tikrame“ civiliniame atstovavime. Kadangi tai yra vienas centrinių korupcinės veikos elementų, be to, svarbus sprendžiant dėl civilinių pasekmių taikymo ir atskiriant nuo kitų sudaromų sutarčių (ypač nuo vėliau sudaromos „pagrindinės“ sutarties), toliau apibūdindami šį susitarimą įvardinsime kaip „susitarimą dėl kyšio“. Svarbu, jog dažniausiai toks susitarimas nėra niekaip įforminamas, gali nebūti netgi išreikšto jokio žodinio susitarimo, ir susitarimas dėl kyšio gali būti tik numanomas iš šalių veiksmų. Kitais atvejais šalys gali sudaryti simuliacinį susitarimą, kuris maskuoja susitarimą dėl kyšio formalia (galimai rašytine) sutartimi, kurios pagrindu atstovas gauna naudą (kyšį), nors paprastai atstovas nepateikia

gautos naudos atitinkančio ekvivalento. Šios aplinkybės apsunkina susitarimo dėl kyšio (ir korupcinės veikos apskritai) įrodinėjimą.

Taip pat Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos nurodo papildomą požymį – dėl kyšio davimo, prašymo ar pažado yra iškreipiamas atstovo tinkamas bet kurios pareigos atlikimas ar reikalaujama elgsena. Taigi kyšio davimas (ar numatomas jo gavimas ateityje) sukelia pasekmes atstovo elgesiui ir pastarasis pažeidžia savo lojalumo (fiduciarines) pareigas atstovaujamajam. Priklausomai nuo santykių tarp atstovaujamojo ir atstovo, tai gali būti palankaus sprendimo ar palankios išvados kyšio davėjui priėmimas, sutarties su juo sudarymas ar kita. Tačiau korupcijos apibrėžimas nereikalauja, kad realiai kiltų tolesnės pasekmės atstovaujamajam (pavyzdžiui, kad atstovaujamasis realiai sudarytų sutartį). Todėl net jei tolesnių pasekmių nekilo, korupcinė veika bet kokiu atveju yra įvykusi sudarant susitarimą dėl kyšio ir civiliniai gynimo būdai jau gali būti taikomi. Žinoma, jei tolimesnių pasekmių atstovaujamajam ar tretiesiems asmenims nekilo, tuomet į tai turi būti atsižvelgiama sprendžiant dėl priteisiamos žalos dydžio ir apskritai, ar žala yra kilusi.

Trečias tipinio korupcinės veiklos modelio elementas yra santykis tarp atstovaujamojo ir kyšio davėjo. Kaip jau minėta, su atstovu sudarius susitarimą dėl kyšio, šis pažeidžia savo lojalumo pareigą atstovaujamojo atžvilgiu ir skatina pastarąjį priimti sprendimą, naudingą kyšio davėjui. Praktikoje įprasčiausia situacija yra tarp atstovaujamojo ir kyšio davėjo sudaroma sutartis, kuri paprastai yra mažiau naudinga atstovaujamajam (nes, pavyzdžiui, kyšio davėjas sumoka mažesnę kainą, teikia prastesnės kokybės prekes ar paslaugas nei kiti tiekėjai), taip pat padaro žalą tretiesiems asmenims, kurie praranda galimybę sąžiningai sudaryti sutartį su atstovaujamuoju. Kadangi pastaroji sutartis taip pat yra vienas pagrindinių klausimų ir toliau reikės analizuoti jos atžvilgiu kylančias civilines pasekmes, šią sutartį aiškumo dėlei vadinsime „pagrindine sutartimi“. Taigi, dėl korupcinės veikos įprastai sudaromos dvi skirtingos sutartys, kurias reikia aiškiai atskirti: pirma, susitarimas dėl kyšio ir,

antra, pagrindinė sutartis. Kaip bus parodyta toliau, šių dviejų sutarčių atžvilgiu gali būti taikomos skirtingos teisės normos ir kilti skirtingų civilinių pasekmių.

Pagrindinės komercinės sutarties sudarymas yra viena įprasčiausių ir galimai svarbiausių susitarimo dėl kyšio pasekmių, tačiau tai nėra vienintelė galimybė. Pavyzdžiui, tokioms pagrindinėms sutartims galima būtų priskirti ir darbo sutartį, kuomet siekiantis įsidarbinti ar užimti tam tikrą poziciją darbuotojas sudaro susitarimą dėl kyšio su personalo atrankos ar sprendimą dėl skyrimo į aukštesnes pareigas priimančiu asmeniu.

Galiausiai, atstovaujamasis gali būti paveiktas atstovo priimti ir kitus sprendimus, nebūtinai susijusius su sutarties sudarymu, pavyzdžiui, neteikti pretenzijų dėl jau anksčiau sudarytos ir kyšio davėjo netinkamai vykdomos sutarties, nesudarinėti tam tikrų kyšio davėjui nepalankių susitarimų su trečiaisiais asmenimis, ir pan.

Atstovaujamojo ir kyšio davėjo santykį gali komplikuoti jau anksčiau aptarta sudėtingesnė situacija, kai kyšio davėjas yra tik tarpininkas, o naudos gavėjas ir pagrindinės sutarties šalis yra kitas asmuo. Tačiau reikia pabrėžti, kad papildomų tarpininkų dalyvavimas galimai apsunkina korupcinės schemos suvokimą ir įrodinėjimą, tačiau nepakeičia tipinės korupcinės veiklos modelio ir jo sudedamųjų elementų. Net jei sutartį su atstovaujamuoju sudaro ne kyšio davėjas bei tolimesnis naudos gavėjas, vis tiek kils klausimas dėl sudarytos pagrindinės sutarties teisėtumo ir civilinių jos pasekmių.

Aptartą trišalį korupcinės veiklos modelį reikia papildyti dar vienu elementu – trečiaisiais asmenimis, kurie nėra nė vieno iš paminėtų santykių dalyviais, tačiau kartu jie yra tiesiogiai susiję su korupcine veika, nes dėl jos praranda galimybę sudaryti sutartį su atstovaujamuoju arba kitaip patiria žalą. Tokie asmenys taip pat turi teisėtą interesą pareikšti civilinius gynimo būdus, gindami savo interesus.

Baigiant tipinio korupcinės veiklos modelio aptarimą, paminėtina, kad visuomet įmanomos situacijos, kurios atrodys ribinės ar galimai

nepatenkančios į aptarto modelio rėmus. Pavyzdžiu (ir Lietuvoje ne taip retai pasitaikančiu) būtų atvejis, kuomet įmonės A direktorius B pradeda nesąžiningai su ja konkuruoti, lygiagrečiai įsteigęs įmonę C ar joje įsidarbinęs. Tokioje situacijoje nesunkiai galima įžvelgti civilinės teisės pažeidimą (deliktą), pavyzdžiui, dėl vadovo fiduciarinių lojalumo pareigos pažeidimų, komercinės paslapties atskleidimo, nesąžiningos konkurencijos ar pan. Tačiau ar tokie atvejai yra priskirtini korupcinėms veikoms? Šiame pavyzdyje gali būti sunku įžvelgti trišalį santykį. Nors formaliai tokiu atveju galima skirti naujai įsteigtą įmonę C (naudos gavėjas), įmonę A (atstovaujamasis asmuo, patyręs žalą) ir įmonės C atstovą direktorių B (pagal pateiktą situaciją, tai yra specifinis atvejis, kai tas pats asmuo yra abiejų šalių atstovas), tačiau galima teigti ir tai, kad vadovas B yra tikrasis naudos gavėjas, o įmonė C tėra jo veiklos teisinė forma. Be to, šiuo atveju sunku įžiūrėti, kad įmonė C sudarė susitarimą dėl kyšio su B, nes pastarasis, būdamas ekonominiu įmonės C savininku, gauna naudą, kad ir netiesioginę, vien dėl šios įmonės pelningos veiklos.

Viena vertus, net ir aptartoje situacijoje (ypač jei įmonės C steigėjai bei savininkai yra ir kiti asmenys) tokį atvejį pagal tipinį modelį taip pat būtų galima kvalifikuoti kaip korupcinę veiką. Tačiau dar svarbiau yra tai, kad siekiant sėkmingai taikyti civilinius gynimo būdus nėra labai reikšminga, ar konkreti situacija visiškai sutampa su formaliaisiais korupcinės veikos požymiais, ar patenka ir kiti atvejai, t. y. korupcinės veikos pagal savo požymius paprastai ar beveik visada laikytinos ir civiliniu deliktu[32]. Tai, kad civiliniai gynimo būdai gali būti pritaikyti ir kitokių neteisėtų veiksmų atveju, kurie išeina už korupcinio pobūdžio

[32] Retomis išimtimis, kuomet korupcinė veika neįgalintų taikyti civilinių gynimo būdų, būtų situacijos, kuriose korupcinė veika jokių realių civilinių pasekmių nesukėlė (pvz., vadovas paėmė kyšį, tačiau prašomo veiksmo dar neatliko, o galbūt ir neketina jo atlikti). Pabrėžtina, kad net ir tokiais atvejais tam tikros civilinio pobūdžio priemonės galėtų būti taikomos, pavyzdžiui, įmonės vadovas gali būti atšauktas iš pareigų. Tai nėra laikoma savarankišku gynimo būdu, nepaisant to, tai yra svarbi ir veiksminga, be to, praktikoje realiai naudojama priemonė. Plačiau apie ją žr.: *Ambrazevičiūtė K., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P.* Atsakomybės už korupciją privačiame sektoriuje teisinis reguliavimas. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018, p. 76.

veiksmų ribų, niekaip nepaneigia ir nesumažina jų taikymo už siauresnio pobūdžio neteisėtas korupcines veikas galimybės.

3. Teisės šaltiniai, reglamentuojantys korupcinių veikų civilines teisines pasekmes

3.1. Tarptautiniai ir regioniniai teisės šaltiniai

Didžiojoje daugumoje korupcinėms problemoms skirtų tarptautinių ir regioninių teisės aktų pagrindine priemone kovojant su korupcija įvardijami baudžiamosios teisės mechanizmai. Jungtinių Tautų konvencijoje prieš korupciją[33], Jungtinių Tautų konvencijoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą[34], Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos[35] (toliau – Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos), ES Tarybos pamatiniame sprendime 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje[36], ES Konvencijoje dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos[37], Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos konvencijoje dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu

[33] 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją // Žin., 2006, Nr. 136-5145.
[34] 2000 m. lapkričio 15 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą // Žin., 2002-05-22, Nr. 51-1933.
[35] 1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos // Žin., 2002, Nr. 23-853.
[36] 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje // OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 182.
[37] 1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu // Žin., 2004, Nr. 112-4178.

sudarant tarptautinius verslo sandorius[38] bei kituose tarptautiniuose ar regioniniuose teisės aktuose baudžiamoji teisė yra pirminė ir pagrindinė priemonė mėginant suvaldyti ir sustabdyti korupciją. Civilinės teisės instrumentai dažniausiai yra visai neminimi arba nurodomi kaip antrinė ir pagalbinė priemonė, padedanti nukentėjusiems kompensuoti patirtą žalą bei kitaip pašalinti civilines korupcinių veikų pasekmes.

Pastarąją funkciją civilinei teisei numato 2003 metų Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, kuri yra pirmasis tarptautinis plataus pobūdžio antikorupcinis dokumentas. Civilinės atsakomybės už korupciniais veiksmais padarytą žalą požiūriu aktualūs keli šios konvencijos straipsniai. Pirmiausia, 12 straipsnis, skirtas korupcijai privačiajame sektoriuje, kurio 1 dalyje nustatyta, jog kiekviena Konvencijos šalimi esanti valstybė pagal pagrindinius savo nacionalinės teisės principus privalo nustatyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias civilines (bei administracines ir baudžiamąsias) sankcijas už priemonių, užkertančių kelią korupcijai privačiajame sektoriuje bei sustiprinančių apskaitos ir audito standartus privačiajame sektoriuje, nesilaikymą. Antra, Konvencijos 35 straipsnis įpareigoja valstybes imtis būtinų priemonių pagal savo nacionalinės teisės principus užtikrinti, kad dėl korupcinės veiklos žalą patyrę asmenys arba subjektai, siekdami kompensacijos, turėtų teisę iškelti bylą asmenims, atsakingiems už patirtą žalą. Be to, šią normą papildo 53 straipsnis, numatantis valstybės pareigą užtikrinti, kad jos jurisdikcijoje kitos Konvencijos valstybės narės galėtų pareikšti civilinį ieškinį, gauti kompensaciją ar atlyginti žalą. Trečia, Konvencijos 26 straipsnis už dalyvavimą Konvencijoje nustatytuose nusikaltimuose numato juridinių asmenų atsakomybę, kuri, pagal valstybės Konvencijos šalies teisės principus, gali būti civilinė (taip pat baudžiamoji arba administracinė). Be to, šio straipsnio 4 dalyje

[38] 1997 m. lapkričio 21 d. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos konvencija dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu sudarant tarptautinius verslo sandorius // TAR, 2017, Nr. 11183.

įtvirtintas reikalavimas, kad atsakomybėn patrauktiems juridiniams asmenims būtų taikomos veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios baudžiamosios arba nebaudžiamosios sankcijos, įskaitant pinigines baudas. Ketvirta, Konvencijos 34 straipsnyje numatyta valstybių narių pareiga spręsti dėl korupcinių veiksmų pasekmių, o tarp konkrečių priemonių gali būti sutarties pripažinimas negaliojančia arba panaikinimas. Kita vertus, paminėta priemonė yra minima tik kaip galimybė ir konkretus jos įgyvendinimas paliktas valstybių narių nuožiūrai.

Visgi, kaip jau buvo minėta, Konvencijoje pagrindinis instrumentas sankcionuojant už korupcinę veiką yra baudžiamoji atsakomybė, o civilinė atsakomybė daugiau numatoma kaip papildoma reakcija į korupcines veikas (pavyzdžiui, Konvencijos 21, 22, 23 bei kiti straipsniai). Kita vertus, Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją turėtų būti vertinama kaip vienas pirmųjų tarptautinių dokumentų, įpareigojančių valstybes naudoti civilinės teisės priemones tiek kaip sankcijas, tiek kaip kompensavimo mechanizmus reaguojant į korupcinio pobūdžio veikas.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos konvencija dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu sudarant tarptautinius verslo sandorius[39] taip pat numato galimybę valstybėms šalims pasirinkti papildomas civilines sankcijas kiekvienam asmeniui, kuriam taikomos sankcijos už užsienio pareigūno papirkimą (3 straipsnio 4 dalis) arba netinkamą apskaitos tvarkymą (8 straipsnio 2 dalis). Nors konkretūs civiliniai gynimo būdai šioje konvencijoje nėra nurodomi, įgyvendindamos 3 straipsnio 4 dalį dalis valstybių taiko sudarytos sutarties nutraukimą[40].

[39] Kaip matyti ir iš pačios Konvencijos pavadinimo, jos taikymo sritis yra siauresnė, palyginti su Jungtinių Tautų konvencija, nes taikoma tik užsienio pareigūnų papirkimo atveju.

[40] *Uriarte C.* The OECD Anti-Bribery Convention: More than a Criminal Law Instrument // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 33.

Kalbant apie regioninio lygmens teisės aktus, tiriamosios temos kontekste neabejotinai svarbiausia yra Europos Tarybos civilinės teisės konvencija dėl korupcijos[41]. Dar 1996 metais Europos Tarybos Ministrų Komitetas priėmė Bendrą veiksmų prieš korupciją planą, kuriame identifikavo civilinės teisės vaidmenį kovojant su korupcija: „Civilinė teisė yra tiesiogiai susijusi su baudžiamąja ir administracine teise. Jei baudžiamasis įstatymas draudžia tokią nusikalstamą veiką kaip korupcija, gali būti pareikštas ieškinys dėl žalos atlyginimo, pagrįstas nusikalstamos veikos padarymu. Korupcijos aukoms gali būti lengviau apginti savo interesus pagal civilinę teisę nei naudotis baudžiamuoju įstatymu.“[42] Todėl valstybėse atlikus galimybių tyrimą dėl civilinės žalos atlyginimo už korupcinius veiksmus konvencijos, buvo padaryta išvada, jog, nepaisant skirtingų nacionalinių įstatymų, civilinės teisės gynimo priemonių derinimas tarptautiniu mastu kovojant su korupcija yra ir galimas, ir būtinas. Rengiant konvenciją, buvo rekomenduota aptarti tokius klausimus kaip žalos atlyginimas, atsakomybė (įskaitant valstybės atsakomybę), aplaidumas, senaties terminai, sutarčių galiojimas, darbuotojų apsauga, sąskaitos ir auditas, įrodymų rinkimas, laikinosios priemonės ir tarptautinis bendradarbiavimas[43]. Be to, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucijoje dėl dvidešimties pagrindinių kovos su korupcija principų pabrėžiama būtinybė civilinės teisės ribose atsižvelgti į poreikį kovoti su korupcija ir numatyti veiksmingas teisių gynimo priemones tiems, kurių teises ir interesus pažeidžia korupcija[44].

---

[41] 1999 m. lapkričio 4 d. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos // Žin., 2002, Nr. 126-5733.

[42] Council of Europe Committee Of Ministers. Programme of Action against Corruption, 9 October 1996. Prieiga per internetą*:* <*https://rm.coe.int/09000016809139ac*>.

[43] Council of Europe Committee Of Ministers. Multidisciplinary Group on Corruption (Gmc) Explanatory Report to the Draft Civil Law Convention on Corruption. European Treaty Series - No. 174. Strasbourg, 4.XI.1999. Prieiga per internetą*:* <*https://rm.coe.int/16800cce45*>.

[44] Council of Europe Committee Of Ministers Resolution (97) 24 On the Twenty Guiding Principles for the Fight Against Corruption. 6 November 1997 1999. Prieiga per internetą*:* <*https://rm.coe.int/16806cc17c*>.

Taigi 1999 metais priimtoje Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos siekiama reaguoti į korupcines veikas civilinės teisės priemonėmis. Šioje konvencijoje pateikiamas ir korupcijos apibrėžimas: „Tai tiesioginis ar netiesioginis kyšio arba kito nepagrįsto atlygio ar pažado dėl tokio atlygio prašymas, siūlymas, davimas ar priėmimas, kuris iškreipia asmens, gaunančio kyšį, nepagrįstą atlygį ar pažadą dėl kyšio ar nepagrįsto atlygio, tinkamą bet kurios pareigos atlikimą ar reikalaujamą elgseną.“ Visgi, kaip matoma pateiktame apibrėžime, apsiribojama tik aktyviu ir pasyviu kyšininkavimu, būtent tomis pačiomis korupcijos formomis, kokios nurodomos ir Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos. Civilinės teisės konvencija nėra siejama tik su viešuoju ar privačiuoju sektoriumi ir yra taikoma tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims bei bet kokioms kitoms subjektų formoms, galinčioms veikti vienoje ar kitoje valstybėje[45]. Be to, Konvencija nėra tiesioginio veikimo teisės aktas, ją pasirašiusios valstybės įsipareigoja įtvirtinti jos principus ir normas savo nacionalinėse teisės sistemose ir taip užtikrinti, kad asmenys, patyrę žalą dėl korupcinių veikų, galėtų apginti savo teises ir interesus, be kita ko, ir gaudami žalos atlyginimą (1 straipsnis). Tai įgyvendinama valstybei numačius teisę pareikšti ieškinį, siekiant visiško tokios žalos atlyginimo. Atitinkamai žalos atlyginimas asmenims, nukentėjusiems nuo korupcinių veikų, priklausomai nuo patirtos žalos pobūdžio gali apimti materialinę žalą, negautą pelną ir (arba) nepiniginius nuostolius (3 straipsnis). Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos numato tris sąlygas, kurioms susiklosčius, žala turi būti atlyginta: (1) atsakovas atliko (ar leido atlikti) korupcinę veiką; (2) ieškovas patyrė žalą; (3) tarp korupcinės veikos ir žalos yra priežastinis ryšys. Be to, Konvencija numato ir solidarią atsakovų atsakomybę už korupcinę veiką (4 straipsnis). Visgi tokiais atvejais, kuomet ieškovas dėl

[45] Council of Europe Committee Of Ministers. Multidisciplinary Group on Corruption (Gmc) Explanatory Report to the Draft Civil Law Convention on Corruption. European Treaty Series - No. 174. Strasbourg, 4.XI.1999. Prieiga per internetą: <*https://rm.coe.int/16800cce45*>.

savo kaltės prisidėjo prie žalos padarymo ar jos padidėjimo, Konvencija numato galimybę atlyginimą jam sumažinti ar visai panaikinti (6 straipsnis). Be to, Konvencija sprendžia senaties klausimą – žalos atlyginimo išieškojimo procesui taikomas senaties terminas yra ne trumpesnis kaip treji metai nuo tos dienos, kai žalos patyręs asmuo sužinojo ar pagrįstai turėjo sužinoti apie patirtą žalą arba atliktą korupcinę veiką, taip pat atsakingo asmens tapatybę. Tačiau toks procesas negali būti pradėtas pasibaigus senaties terminui, kuris yra ne trumpesnis kaip dešimt metų nuo korupcinės veikos dienos (7 straipsnis).

Toliau, Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 8 straipsnis skirtas reguliuoti korupcinių veikų įtaką sutarčių galiojimui. Pirmoji šio straipsnio dalis imperatyviai nustato, jog kiekviena valstybė narė savo nacionalinėje teisėje numato, kad bet kokia sutartis ar sutarties nuostata, numatanti korupcinę veiką, yra niekinė. Ši nuostata skirta susitarimams dėl kyšio ir aiškiai įvardija tokio susitarimo pasekmes – jis yra niekinis (todėl, manytina, Konvencijos neatitiktų reguliavimas, pagal kurį tokia sutartis būtų tik nuginčijama). O 8 straipsnio 2 dalis nustato, kad valstybės narės nacionalinėje teisėje numato galimybę visoms sutarties šalims, kurių valią pažeidžia korupcinė veika, kreiptis į teismą, kad sutartis būtų pripažinta negaliojančia, nepaisant jų teisės reikalauti nuostolių atlyginimo. Šioje nuostatoje kalbama apie pagrindinių sutarčių, kurios sudarytos įvykus korupcinėms veikoms, pasekmes. Kadangi pagrindinės sutartys, kaip minėta, yra savarankiškos ir susijusios su kitų asmenų interesais, jų teisinės pasekmės skiriasi nuo susitarimo dėl kyšio pasekmių – pagrindinė sutartis nebūtinai yra niekinė. Atkreiptinas dėmesys, kad Konvencija apsiriboja tik pagrindinio susitarimo šalimis ir tiesiogiai nenumato galimybės dėl sutarties negaliojimo kreiptis tretiesiems asmenims (kurie nėra sutarties šalys).

Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos gerokai plačiau nei Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją reglamentuoja žalos, asmenų patirtos dėl korupcinių veiksmų, atlyginimo mechanizmą. Kita vertus, abi

šios konvencijos pasižymi netiesioginiu veikimu ir nustato tik minimalius reikalavimus valstybėms narėms, todėl civilinės atsakomybės įgyvendinimas nemažai priklauso nuo valstybės iniciatyvumo.

Atlikus ES teisės analizę, galima daryti išvadą, jog tiek Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiajame sektoriuje, tiek Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu, yra apribotos baudžiamosios atsakomybės sritimi ir galimybės reaguoti į korupcinę veiką civilinės teisės priemonėmis nenumato. Civilinė atsakomybė už korupcinio pobūdžio veikas privačiajame sektoriuje įtvirtinta tik keliuose teisės aktuose, bet ji neveikia tiesiogiai ir turi būti perkelta į nacionalinę teisę.

3.2. Nacionaliniai teisės aktai

Tiesiogiai Lietuvos Respublikos teisės aktuose civilinė atsakomybė už korupciją nėra įtvirtinta. Tiesa, atsakomybė už kai kurias galimai korupcines veikas – pavyzdžiui, komercinės paslapties neteisėtą gavimą, naudojimą arba atskleidimą – yra nustatyta specialiuose įstatymuose (šiuo atveju – Lietuvos Respublikos komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymo[46] (toliau – Komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymas) 8 straipsnyje). Tačiau daugeliu atvejų civiliniai gynimo būdai už korupciją yra taikomi bendraisiais pagrindais, vadovaujantis Civilinio kodekso[47] normomis. Dėl visa apimančio turtinių santykių reguliavimo pobūdžio korupcinės veikos atveju iš esmės galėtų būti taikomi bet kurie kodekse numatyti civiliniai gynimo būdai, jei, žinoma, tenkinamos jų taikymo sąlygos. Beje, 2013 metais Jungtinių Tautų inicijuotame vertinime pripažinta, jog Lietuvos Respublikos civilinė teisinė sistema,

[46] Lietuvos Respublikos komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymas // TAR, 2018, Nr. 7477.
[47] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

numatanti sutarčių nutraukimą bei žalos atlyginimą, atitinka Jungtinių Tautų civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos nuostatas[48].

Tai nėra tik Lietuvos specifika – didžioji dalis Europos valstybių neturi specialaus reguliavimo, skirto korupcinių veikų civilinėms teisinėms pasekmėms, o bendrųjų civilinių gynimo būdų taikymas yra laikomas visiškai pakankamu[49].

[48] Country Review Report of Lithuania: Review by the Russian Federation and Egypt of the implementation by Lithuania of articles 15–42 of Chapter III. "Criminalization and law enforcement" and articles 44–50 of Chapter IV. "International cooperation" of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010 – 2015. Prieiga per internetą: <*http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Report/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Review_Report.pdf*>.

[49] *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 4.

4. Civilinių gynimo būdų, taikomų už korupciją privačiajame sektoriuje, rūšys

Viena iš civilinių gynimo būdų korupcijos pasekmių atžvilgiu ypatybių yra ta, kad, skirtingai nuo baudžiamosios ar administracinės atsakomybės, civiliniai gynimo būdai dažniausiai nėra susieti su konkrečiais ir tiksliai apibrėžtais teisės pažeidimais. Iš to išplaukia, kad paprastai nukentėjęs asmuo gali pasirinkti jam palankiausią gynimo būdą, be to, taikyti kelis jų iš karto. Tiesa, tam tikrais atvejais įstatymai numato specifinius gynimo būdus, kurie taikomi tik tam tikrų pakankamai apibrėžtų pažeidimų atveju (tokio specialaus atvejo pavyzdys yra *actio Pauliana*, kurio taikymas susietas su specialiomis Civilinio kodekso 6.66 straipsnyje nustatytomis sąlygomis)[50]. Tačiau korupciniai veiksmai tokiems siaurai apibrėžtiems specialiems atvejams nepriklauso. Todėl tokių veiksmų atveju nukentėjęs asmuo gali remtis tiek bendraisiais civiliniais gynimo būdais, nurodytais Civilinio kodekso 1.137 straipsnyje[51], tiek specialiose

[50] Nors verta pažymėti, kad specialūs gynimo būdai nėra skirti civilinio ieškovo galimybėms susiaurinti ir šis gali savo pasirinkimu taikyti ir bendruosius gynimo būdus, žinoma, tuomet turi būti nustatytos ir kitos pasirinkto gynimo būdo taikymo sąlygos.

[51] Šiame straipsnyje nurodyta, kad civilines teises įstatymų nustatyta tvarka gina teismas, neviršydamas savo kompetencijos, šiais būdais:
1) pripažindamas tas teises;
2) atkurdamas buvusią iki teisės pažeidimo padėtį;
3) užkirsdamas kelią teisę pažeidžiantiems veiksmams ar uždrausdamas atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti (prevencinis ieškinys);
4) priteisdamas įvykdyti pareigą natūra;
5) nutraukdamas arba pakeisdamas teisinį santykį;
6) išieškodamas iš pažeidusio teisę asmens padarytą turtinę ar neturtinę žalą (nuostolius), o įstatymų arba sutarties numatytais atvejais – netesybas (baudą, delspinigius);
7) pripažindamas negaliojančiais valstybės ar savivaldybių institucijų arba pareigūnų aktus, prieštaraujančius įstatymams, šio kodekso 1.3 straipsnio 4 dalyje numatytais atvejais;
8) kitais įstatymų numatytais būdais.

Civilinio kodekso (pavyzdžiui, Civilinio kodekso 1.81 straipsnis) ar kitų civilinių įstatymų normose (pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo (toliau – Konkurencijos įstatymas) 16 straipsnyje arba Komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymo 7 straipsnyje) nustatytais gynimo būdais. Kartu reikia atsižvelgti, jog vis dėlto suinteresuoto asmens pasirinkimas, kurį civilinį gynimo būdą naudoti, nėra absoliutus, nes yra baigtinis, įstatymuose įtvirtintas, šių būdų skaičius. Be to, tam tikrais atvejais ribojama ir konkretaus gynimo būdo pasirinkimo teisė – t. y. pagal vyraujančią teismų praktiką reikalaujama rinktis konkretų gynimo būdą arba kai kurie gynimo būdai laikomi tik subsidiariais, tai yra galimais pareikšti, tik jei nėra galimybės pareikšti kitų gynimo būdų (pavyzdys būtų reikalavimai, kylantys iš nepagrįsto praturtėjimo).

Įvertinus šiuo metu Lietuvos civiliniuose įstatymuose įtvirtintus civilinius gynimo būdus, patys aktualiausi[52] yra šie:

- sutarčių pripažinimas negaliojančiomis,
- restitucija,
- turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas,
- neteisėtų veiksmų nutraukimas.

Kiti studijos skyriai skirti detaliai išanalizuoti kiekvieno nurodyto gynimo būdo taikymo korupcinių veikų atveju galimybes ir taikymo problemas.

[52] Šių gynimo būdų aktualumas pripažįstamas teisės doktrinoje (pvz., *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015; *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009) bei tarptautiniuose teisės aktuose (1999 m. lapkričio 4 d. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos // Žin., 2002, Nr. 126-5733; 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją // Žin., 2006, Nr. 136-5145).

5. Sutarčių, sudarytų atliekant korupcines veikas, negaliojimas

Kaip buvo nurodyta aptariant tipinį korupcinės veikos modelį, korupcinės veikos pasekmė – sudaromos dvi skirtingos sutartys (susitarimas dėl kyšio ir pagrindinė sutartis), todėl vienas iš akivaizdžiausių civilinių gynimo būdų, siekiant panaikinti civilines korupcijos pasekmes – kreiptis į teismą dėl vienos ar abiejų minėtų sutarčių negaliojimo. Kadangi specialių normų, reglamentuojančių tiek susitarimą dėl kyšio davimo, tiek po jo sudarytą pagrindinę sutartį, nėra, reikia remtis bendruoju sandorių negaliojimo institutu, įstatymo leidėjo reglamentuotu Civilinio kodekso 1.78–1.96 straipsniuose (Civilinio kodekso 6.224 straipsnis).

Iš karto reikia atkreipti dėmesį, kad ne visi sandorių negaliojimo pagrindai gali būti pritaikyti su korupcija susijusioms sutartims. Dalis sandorių negaliojimo pagrindų yra susiję su fizinio asmens valios ar teisinio subjektiškumo trūkumais ir vargu ar galėtų būti naudojami šioje studijoje tiriamų korupcinių sutarčių negaliojimui (tokie yra Civilinio kodekso 1.84, 1.85, 1.88, 1.89 straipsniai). Taip pat su atliekamo tyrimo klausimais nėra susiję ir keletas kitų negaliojimo pagrindų (konkrečiai – Civilinio kodekso 1.83 straipsnis, skirtas įstatymų nustatyta tvarka neįregistruoto ar licencijos verstis tam tikra veikla neturinčio juridinio asmens vardu sudaryto sandorio teisinėms pasekmėms[53], ir 1.93 straipsnis, reguliuojantis sandorių negaliojimą dėl įstatymų reikalaujamos formos nesilaikymo[54]). Tariamojo sandorio negaliojimas

[53] Iš tiesų nurodytas straipsnis ir nenumato jokio savarankiško sandorių negaliojimo pagrindo.

[54] Nors Civilinio kodekso 1.93 straipsnio taikymas galėtų būti iškeltas tiek susitarimo dėl kyšio, tiek pagrindinės sutarties atveju, šio negaliojimo pagrindo aktualumas atrodo itin ribotas. Susitarimo dėl kyšio sudarymo šalys paprastai neketina išviešinti, todėl realybėje reikės įrodinėti ne jo negaliojimą, o atvirkščiai – jo sudarymą.

(Civilinio kodekso 1.86 straipsnis) gali būti aktualus tik netiesiogiai, nes tiek susitarimu dėl kyšio, tiek pagrindine sutartimi siekiama realių teisinių pasekmių. Tačiau keletas kitų negaliojimo pagrindų yra aktualūs korupcinio pobūdžio sutarčių kontekste.

Prieš pradedant atskirų sandorių negaliojimo pagrindų taikymo su korupcija susijusioms sutartims analizę, reikia trumpai paminėti įstatymo daromą skirtumą tarp niekinių ir nuginčijamų (Civilinio kodekso 1.78 straipsnis) sandorių. Šis skyrimas yra svarbus turint omenyje susitarimo dėl kyšio ir pagrindinės sutarties atskyrimą ir atsižvelgiant į Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos reikalauja, kad susitarimas dėl kyšio būtų laikomas niekiniu sandoriu, o pagrindinė sutartis gali būti nebūtinai niekinė, bet, priklausomai nuo situacijos, nuginčijama. Taip pat ši perskyra svarbi ir dėl kitų aspektų: asmenų, kurie gali pareikšti reikalavimą dėl sutarties negaliojimo, rato, galimybės sutartį patvirtinti ir t. t. (Civilinio kodekso 1.78 straipsnis).

Taigi, Lietuvos teisėje niekinis sandoris yra sandoris, sudarytas pažeidžiant socialiai esminius įstatyme įtvirtintus pagrindus, todėl jis negali būti ir šalių patvirtintas bei laikomas negaliojančiu nuo pat jo sudarymo momento. Atitinkamai niekinio sandorio pripažinimui negaliojančiu nėra reikalingas teismo sprendimas[55], o tais atvejais, kuomet bylos sprendimo momentu paaiškėja niekinio sandorio faktas, teismas privalo *ex officio*, net ir be šalių reikalavimo, pripažinti tokį sandorį niekiniu ir nesukeliančiu jokių civilinių teisinių pasekmių[56]. O

[55] Nors Civilinio kodekso 1.78 straipsnio 1 dalis numato, kad niekinis sandoris negalioja, nepriklausomai ar yra teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu, teisės doktrinoje yra pagrįstai pastebima, kad paprastai ginčą dėl niekinio sandorio sprendžia teismas, o niekinių ir nuginčijamų sandorių atskyrimas nėra ryškus. *Mizaras V., Vileita A., Mikelėnas V. et al.* Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2008, p. 341.

[56] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1333/2001; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-512/2002; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-122/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-6/2008;

sudaryto nuginčijamo sandorio pasekmės priklauso nuo jį sudariusių asmenų valios bei teismo sprendimo – net ir teisės normoms prieštaraujantį sandorį sudarę asmenys gali jį patvirtinti arba jo neginčyti[57]. Be to, nuginčijamo sandorio pripažinimas negaliojančiu priklauso teismo diskrecijai: „Nuginčijamą sandorį teismas turi teisę, bet neprivalo pripažinti negaliojančiu. Jeigu nuginčijamu sandoriu pažeistos teisės gali būti apgintos kitais būdais, tai, siekiant užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą, turi būti taikomi kiti civilinių teisių gynimo būdai, bet ne sandorio pripažinimo negaliojančiu institutas.“[58] Kitaip tariant, sandorio pripažinimo negaliojančiu taikymas yra kraštutinė priemonė. Taip pat skiriasi asmenys, galintys kreiptis dėl sandorių negaliojimo: ieškinį dėl niekinio sandorio teisinių pasekmių taikymo gali pateikti bet kuris suinteresuotas asmuo, įskaitant dėl korupcinių sutarčių nukentėjusius trečiuosius asmenis (Civilinio kodekso 1.78 straipsnio 5 dalis), o ieškinį dėl nuginčijamo sandorio pripažinimo negaliojančiu gali pareikšti tik įstatymų nurodyti asmenys (Civilinio kodekso 1.78 straipsnio 4 dalis), kurie paprastai būna sudarytos sutarties šalys ar bent yra tiesiogiai susiję su viena iš šalių. Beje, skirtingose valstybėse požiūris dėl abiejų sutarčių negaliojimo gali skirtis: susitarimas dėl kyšio laikomas negaliojančiu (ir niekiniu) iš esmės visose jurisdikcijose, vis dėlto pagrindinė sutartis kai kuriose valstybėse ne tik bus laikoma nuginčijama, tačiau ir jos negaliojimą bus stengiamasi kuo labiau riboti motyvuojant civilinės apyvartos stabilumo sumetimais, o nukentėjusiems asmenims suteikiant kitus civilinius gynimo būdus, pavyzdžiui, žalos atlyginimo reikalavimą ar reikalavimą sumažinti sutarties kainą[59].

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-94/2009.

[57] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-329/2005.

[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-629/2004.

[59] *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 20.

Reikėtų atkreipti dėmesį į sutarčių, susijusių su korupcija, negaliojimą iš dalies. Civilinio kodekso 1.96 straipsnis nustato, kad sandorio dalies negaliojimas nedaro negaliojančių kitų jo dalių, jeigu galima daryti prielaidą, kad sandoris būtų buvęs sudarytas ir neįtraukiant negaliojančios dalies. Nurodyta taisyklė netaikytina susitarimo dėl kyšio atveju (toks susitarimas negalioja *in corpore*), tačiau ji yra aktuali vertinant pagrindinės sutarties negaliojimą. Kai kurių valstybių teisėje laikomasi pozicijos, jog jei galima atskirti su susitarimu dėl kyšio susijusią dalį, likusi pagrindinės sutarties dalis gali likti galioti[60]. Kadangi Lietuvoje yra tokį sprendimą įgalinanti norma, reikėtų laikytis nuostatos, kad jei yra tenkinamos Civilinio kodekso 1.96 straipsnio sąlygos, pagrindinė sutartis galėtų iš dalies likti galioti.

Turint galvoje niekinių ir nuginčijamų sandorių negaliojimo pagrindų atskyrimą, toliau pereinama prie atskirų pagrindų analizės.

Imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio negaliojimas

Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 1 dalis nurodo, kad imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantys sandoriai yra niekiniai ir negaliojantys. Imperatyvioms sandorio normoms prieštaraujančio sandorio negaliojimas reiškia sandorio turinio, bet ne jo formos prieštaravimą įstatymui[61]. Atrodytų, jog šis straipsnis automatiškai gali būti pritaikytas su korupcija susijusioms sutartims ir lemti jų negaliojimą. Tačiau yra ne visai taip. Siekiant suprasti aptariamo negaliojimo pagrindo turinį ir taikymo ribas, reikia paaiškinti teismų praktikoje išryškintą aptariamo pagrindo taikymo schemą. Yra keliami reikalavimai, pirma, nustatyti konkrečią imperatyvią teisės normą, kuriai galimai prieštarauja

[60] Žr.: *Fogt M. M.* Civil Law Consequences of Corruption in Danish Law – The Oil-for-Food Programme Cases and Beyond // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 103.

[61] *Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 181.

sandoris; antra, įrodyti, kad ginčo sandoris pažeidžia nurodytoje normoje įtvirtintą imperatyvą, ir, trečia, įrodyti, kad šio pažeidimo padarinys tikrai yra sandorio negaliojimas[62]. Taikant Civilinio kodekso 1.80 straipsnį, galėtų kilti ir įstatymo normos imperatyvumo patikrinimo klausimas. Šiuo atveju svarbus yra „lingvistinis normos aiškinimas – jeigu vartojami žodžiai „draudžiama“, „neturi teisės“, „privalo būti“ ir pan., tai darytina išvada, kad teisės norma yra imperatyvi. Jeigu teisės normoje nėra aiškiai išreikšto imperatyvo, sprendžiant dėl normos imperatyvumo, vadovaujamasi civilinės teisės normų aiškinimo principais: atsižvelgiama į tam tikros teisės normos tikslus ir uždavinius, objektą ir interesą, kurį ta teisės norma gina, taip pat tos teisės normos sisteminius ryšius su kitomis normomis ir t. t. (Civilinio kodekso 1.9 straipsnis)[63]. Kitaip tariant, turi būti atsakyta į klausimą, ar teisės norma saugo pamatinį visuomenės interesą ir todėl turi imperatyvų pobūdį.

Pritaikant aptartas Civilinio kodekso 1.80 straipsnio sąlygas susitarimui dėl kyšio davimo, gana sudėtinga visais atvejais nurodyti konkrečią imperatyvią normą, kuri draudžia tartis dėl to, kad vienas privatus subjektas suteiks tam tikrą naudą kitam subjektui. Tai išplaukia iš civilinės teisės dispozityvumo principo, reiškiančio, kad leista yra viskas, kas neuždrausta. Formuluojant griežčiau, pats draudimas duoti tam tikrą naudą („kyšį“) nėra imperatyvia forma įtvirtintas kaip bendras draudimas. Galima rasti tik pavienių atvejų, kuomet tam tikros naudos gavimas yra draudžiamas – Civilinio kodekso 6.470 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas draudimas priimti dovanas politikams, valstybės ir savivaldybių pareigūnams ir kitokiems valstybės tarnautojams ir jų artimiesiems giminaičiams, kai tai susiję su politiko, pareigūno ar

[62] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-432/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-449/2008. Reikalavimas nurodyti konkrečią imperatyvią teisės normą, kuriai prieštarauja sandoris, nurodomas ir teisės doktrinoje. Žr.: *Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 182.
[63] Ten pat.

valstybės tarnautojo tarnybine padėtimi ar tarnybinėmis pareigomis. Tai yra imperatyvus kyšių priėmimo draudimas, tačiau jis skirtas tik viešojo sektoriaus politikams, pareigūnams ir kitokiems valstybės tarnautojams ir jų artimiesiems giminaičiams, ir tik tuomet, jei dovana susijusi su jų tarnybine padėtimi ar tarnybinėmis pareigomis. Tuo tarpu privačiojo sektoriaus dalyviams toks bendras ribojimas nėra įtvirtintas. Panašiai Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymo[64] (toliau – Slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas) 13 straipsnyje nustatyta, kad bendrosios praktikos slaugytojas ir išplėstinės praktikos slaugytojas privalo nepriimti kyšių ir elgtis taip, kad savo veiksmais neprovokuotų paciento, jo artimųjų giminaičių ar kitų paciento atstovų duoti kyšį[65]. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo[66] 13 straipsnyje nustatytas draudimas imti dovanas (išskyrus tam tikras išimtis, kuomet dovanos vertė yra mažesnė nei 150 eurų), tačiau ir šis įstatymas pirmiausia yra skirtas viešajame sektoriuje dirbantiems asmenims. Taigi, jei tokio tiesioginio draudimo duoti ar gauti kyšį įstatyme nėra įtvirtinta, pats savaime susitarimas dėl naudos gavimo negali būti prieštaraujantis imperatyviai įstatymo normai (nes nėra pačios normos). Imperatyvia norma negali būti laikomi Baudžiamojo kodekso straipsniai, numatantys baudžiamąją atsakomybę už korupcines veikas, nes šios normos tik nustato atsakomybę, tačiau ne imperatyvų draudimą sudaryti tam tikrus sandorius, bei nenumato, kad tokie sandoriai būtų niekiniai[67]. Taigi,

[64] Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas // Žin., 2001, Nr. 62-2224.

[65] Anksčiau draudimas priimti dovanas buvo numatytas Civilinio kodekso 6.470 straipsnio 4 dalyje, bet ji 2006 metais buvo panaikinta.

[66] Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas // Žin., 2000, Nr. 18-431.

[67] Tokia pozicija randama ir kitų valstybių doktrinoje, pavyzdžiui, Estijos. Žr.: *Kairjak M.* Still Some Unclarity Regarding the Legal Consequences Arising from the Nullity of Agreements Through Corruption – Estonia // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 164. Tačiau kitose valstybėse galima aptikti ir kitokią poziciją. Pavyzdžiui, Vokietijoje baudžiamojo

Civilinio kodekso 1.80 straipsnio pagrindu susitarimas dėl kyšio negalios tik esant aiškiai ir imperatyviai teisės normai, tačiau tokių normų yra nedaug ir jos retai skirtos privačiajame sektoriuje dirbantiems asmenims.

Tuo labiau sunku bus pritaikyti praktikoje Civilinio kodekso 1.80 straipsnyje nurodytą negaliojimo pagrindą pagrindinei sutarčiai. Nei turinio, nei tikslo požiūriu pagrindinė sutartis paprastai jokių imperatyvių normų nepažeidžia. Tai būna įprastinės sutartys, kurios būtų sudarytos nepaisant to, ar atstovas sudarytų susitarimą dėl kyšio, tik galimai su kitu asmeniu ir/ar šiek tiek kitomis sąlygomis. Tačiau vien tik naudos gavėjui naudingesnių sąlygų įtvirtinimas sutartyje nepažeidžia jokio įstatyminio imperatyvo, atvirkščiai, tarp privačių subjektų veikiantis sutarčių laisvės principas įgalina tokių sąlygų nustatymą.

Tais atvejais, kuomet imperatyvų draudimą teisės normose vis dėlto bus galima rasti (kaip kad jau nurodytas Slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymo 13 straipsnis), toks sandoris turėtų būti laikomas negaliojančiu. Pabrėžtina, kad toks sandoris yra niekinis, taigi teismas jo negaliojimą galėtų konstatuoti savo iniciatyva (Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 1 dalis).

Apibendrinant galima teigti, kad sandorio negaliojimas dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms gali būti pritaikytas tik susitarimams dėl kyšio davimo, bet tik itin retais atvejais, kai įstatyme yra tiesiogiai nurodytas draudimas imti dovanas, kyšius ar kitais būdais suformuluotas imperatyvus draudimas gauti naudą. Tuo tarpu pagrindinė sutartis yra savarankiška ir paprastai nebus negaliojanti aptariamu pagrindu (nebent pagrindinė sutartis savo ruožtu pažeis kitas imperatyvias normas).

įstatymo nustatyta atsakomybė už korupcines veikas prilyginama įstatyminiams draudimams Civilinio kodekso prasme. Žr.: *Weller M.* Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 176.

Viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio negaliojimas

Niekiniais ir negaliojančiais yra laikomi ir sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai ar gerai moralei (Civilinio kodekso 1.81 straipsnis). Atkreiptinas dėmesys, jog taikant šią įstatymo normą svarbu ne tik šalių atlikti veiksmai, bet ir jų ketinimai – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, jog „nagrinėjant civilines bylas dėl sutarčių pripažinimo negaliojančiomis pagal Civilinio kodekso 1.81 straipsnį, sutarties šalių ketinimai iš tiesų turi labai svarbią reikšmę. Pagal Civilinio kodekso 1.81 straipsnio prasmę, turi būti įrodyta, kad pagrindinis ir vienintelis sutarties šalių ketinimas buvo nukreiptas į tikslo, priešingo viešajai tvarkai ar gerai moralei, pasiekimą“[68].

Kalbant apie sąvokų „viešoji tvarka“ arba „gera moralė“ turinį, reikia pripažinti, jog Lietuvos įstatymai nepateikia nė vienos iš šių sąvokų sampratos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad sąvoka „viešoji tvarka“ dažniausiai suprantama kaip valstybės imperatyvių teisės normų visuma[69], taigi, skirtingai nuo Civilinio kodekso 1.80 straipsnio, šiuo atveju nereikia remtis specialia įstatymo norma. Griežtai neapibrėžta viešosios tvarkos samprata leidžia interpretuoti įstatymo normas atsižvelgiant į įstatymo leidėjo tikslus ir visuotinai svarbias vertybes, t. y. „viešosios tvarkos“ sąvokos neįtvirtinimas teisės akto lygiu suteikia platesnes jos taikymo galimybes.

Tas pats pasakytina ir apie sąvoką „gera moralė“ – ji taip pat yra vertinamoji ir kinta bėgant laikui. Šios sąvokos interpretavimo ir taikymo pareiga paprastai tenka teismui, kuriam „privalu taikyti bylos nagrinėjimo metu pripažįstamus moralės standartus <...> geros moralės

[68] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2003.

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28 aprobuota Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga Nr. A2-14.

kriterijus yra kultūringo, teisingo žmogaus minimalus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas“[70].

Būtent dėl plačiai suprantamos „viešosios tvarkos“ kategorijos aptariamas sandorio negaliojimo pagrindas yra labai tinkamas susitarimų dėl kyšio davimo atveju. Nors, minėta, bendrojo draudimo gauti naudą iš kito asmens įstatymuose nėra (ir nelabai gali būti), tačiau viešosios tvarkos kategorija leidžia įvertinti ne tik patį naudos gavimą, bet ir tikslą, dėl kurio nauda buvo suteikta. Jei nauda atstovui buvo suteikta siekiant daryti įtaką jo lojalumo pareigos nesilaikymui, toks elgesys aiškiai prieštarauja viešajai tvarkai ar/ir gerai moralei, todėl patenka į Civilinio kodekso 1.81 straipsnio taikymo sritį. Dar labiau šią išvadą sustiprina baudžiamojo įstatymo normos, kyšio davimą ar gavimą priskiriančios prie nusikalstamų veikų, tai yra suteikiančios patį didžiausią socialiai neigiamo elgesio statusą. Todėl tokie veiksmai vienareikšmiškai priskirtini prie veiksmų, prieštaraujančių viešajai tvarkai.

Tai, kad susitarimo dėl kyšio davimo negaliojimas paprastai yra nulemtas prieštaravimo viešajai tvarkai, atitinka ir kitų valstybių teisinę praktiką, pavyzdžiui, Estijos[71], Vokietijos[72], Čekijos[73], Nyderlandų[74],

---

[70] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-384/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2013.

[71] *Kairjak M.* Still Some Unclarity Regarding the Legal Consequences Arising from the Nullity of Agreements Through Corruption – Estonia // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 163–164.

[72] *Weller M.* Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 163.

[73] *Valdhans J.* Consequences of Corrupt Practices in Business Transactions (Including International) in Terms of Czech Law // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 112–113.

[74] *Makinwa A. O., Kramer X. E.* Contracts Tainted by Corruption: Does Dutch Civil Law Augment the Criminalization of Corruption? // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 213.

Lenkijos[75], Portugalijos[76] ir kitų.

Tačiau tokios pačios išvados negalima padaryti vertinant pagrindinę sutartį. Dėl tų pačių priežasčių, kurios buvo nurodytos analizuojant Civilinio kodekso 1.80 straipsnio taikymą, pagrindinės sutarties teisėtumas išplaukia iš sutarčių laisvės principo, o jokių nuostatų, prieštaraujančių viešajai tvarkai ar gerai moralei, joje įprastai nebūna.

Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurių užsienio valstybių teisėje prieštaravimo viešajai tvarkai pagrindas yra išplečiamas ir pagrindinei sutarčiai, tačiau tokiu atveju reikalaujama įrodyti papildomus elementus, pavyzdžiui, Vokietijoje turi būti nustatyta nepagrįstai didelė šalių įsipareigojimų disproporcija[77]. Taip pat Prancūzijos doktrinoje nurodoma, kad susitarimas dėl kyšio galėtų būti laikomas pagrindinės sutarties priežastimi ir atitinkamai pirmosios neteisėtumas lemia ir antrosios neteisėtumą bei negaliojimą[78]. Vis dėlto teismų praktikos, patvirtinančios šią poziciją, nėra.

Apibendrinant teigtina, kad Civilinio kodekso 1.81 straipsnis yra lengviau pritaikomas pagrindas nei Civilinio kodekso 1.80 straipsnis, kuriuo remiantis susitarimas dėl kyšio davimo galėtų būti laikomas

---

[75] *Pazdan M., Zachariasiewicz M.* Civil Law Forfeiture as Means to Restrict the Application of the In Pari Delicto-Principle and Other Private Law Consequences of Corruption Under Polish Law // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 243.

[76] *De Lima Pinheiro L.* Corruption in International Commercial Contracts – A Portuguese Substantive and Private International Law Perspective // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 272–273.

[77] *Weller M.* Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

[78] *Jazulot B., Meiselles M.* Civil Law Consequences of Corruption and Bribery in France // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 233.

negaliojančiu, ir tai yra vienas pagrindinių ar net pagrindinis tokių susitarimų negaliojimo pagrindas. Tačiau pagrindinė sutartis, būdama savarankiška sutartis, automatiškai nėra prieštaraujanti viešajai tvarkai ir remiantis Civilinio kodekso 1.81 straipsniu negalės būti pripažinta negaliojančia. Todėl turi būti tikrinami ir kiti pagrindai, kuriais remiantis galima būtų pripažinti negaliojančia pagrindinę sutartį.

Apsimestinio sandorio negaliojimas

Apsimestinis sandoris ne itin tinka susitarimo dėl kyšio ar pagrindinės sutarties atveju, nes jos paprastai nėra sudaromos siekiant pridengti kitą sutartį. Visgi yra viena priežastis, dėl kurios šį pagrindą reikia aptarti atskirai, o būtent – kadangi susitarimas dėl kyšio yra neteisėtas, šalys dažnai tokį susitarimą užmaskuoja kita, formaliai išviešinta „teisėta“ sutartimi. Dažniausiai tokia išviešinta sutartis nesutampa su pagrindine sutartimi. Ypač tai svarbu, kuomet kyšį sudaro pinigai ar kitokia turtinė vertybė – tokiais atvejais kyšio gavėjui reikia turėti teisinį pagrindą nurodytam turtui įgyti ir vėliau deklaruoti ar kitaip paaiškinti. Taigi, tokiu atveju tipinio korupcinio modelio elementus papildo dar viena sutartis, tik pastaroji yra apsimestinė, maskuojanti susitarimą dėl kyšio. Ši sutartis sudaroma tarp atstovo ir kyšio davėjo (ar gali būti tarp atstovo ir kito asmens, kurį kyšio davėjas kontroliuoja). Tuo tarpu dėl pagrindinės sutarties (sudarytos tarp kyšio davėjo ir atstovaujamojo) paprastai jokių apsimestinių sandorių nereikia.

Apsimestinio sandorio pasekmės reguliuojamos Civilinio kodekso 1.87 straipsnio 1 dalyje: jeigu sandoris sudarytas kitam sandoriui pridengti, taikomos sandoriui, kurį šalys iš tikrųjų turėjo galvoje, taikytinos taisyklės. Taigi, jei nustatoma, kad buvo sudaryti susitarimas dėl kyšio ir jį pridengiantis apsimestinis sandoris, jų galiojimas sprendžiamas atskirai. Pats susitarimas dėl kyšio nėra apsimestinis, tačiau, kaip jau aptarta, jis negalioja Civilinio kodekso 1.81 straipsnio

pagrindu. O jį pridengiantis apsimestinis sandoris negalioja Civilinio kodekso 1.87 straipsnio pagrindu.

Pažymėtina, kad apsimestinis sandoris priskiriamas prie niekinių sandorių. Savaime jis laikomas negalinčiu sukelti jokių pasekmių, todėl teisinės pasekmės turėtų būti sprendžiamos pagal Civilinio kodekso 1.81 straipsnį ar kitą straipsnį, taikomą tikrajam sandoriui dėl kyšio davimo.

Juridinio asmens teisnumui prieštaraujančio sandorio negaliojimas

Dar vienas sandorių negaliojimo pagrindas yra vadinamieji *ultra vires* sandoriai. Juridiniams asmenims yra keliami reikalavimai veikti ir sudaryti sandorius pagal įstatus bei neperžengiant savo valdymo organų kompetencijos ribų. Priešingu atveju juridinio asmens sudaromam sandoriui bus būdingi subjektiškumo trūkumai ir todėl toks sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu. Civilinis kodeksas šią taisyklę įtvirtina 1.82 straipsnio 1 dalyje ir numato, kad su juridiniu asmeniu sudaromi sandoriai, kurie prieštarauja juridinio asmens tikslams, taip pat ir sandoriai, sudaryti privataus juridinio asmens valdymo organų, pažeidžiant privataus juridinio asmens steigimo dokumentuose nustatytą jo kompetenciją, gali būti nuginčijami ir pripažinti negaliojančiais. Reikia atkreipti dėmesį, kad skiriasi privačiųjų ir viešųjų juridinių asmenų teisnumas, atitinkamai skiriasi ir jų sudarytų sandorių negaliojimas[79]. Privataus juridinio asmens valdymo organų sudarytas sandoris, kuris pažeidžia jo steigimo dokumentuose nustatytą kompetenciją ar prieštarauja jo tikslams, gali būti pripažintas negaliojančiu tik tuomet, kai kita sandorio šalis veikė nesąžiningai, t. y. žinojo ar turėjo žinoti, kad šis sandoris prieštarauja privataus juridinio asmens veiklos tikslams.

[79] Tai, kad juridinis asmuo priskiriamas viešiesiems juridiniams asmenims, nebūtinai reiškia, kad toks asmuo priskirtinas viešajam sektoriui. Kai kurie viešieji asmenys, pavyzdžiui, viešosios įstaigos ar asociacijos, gali būti įsteigtos ir kontroliuojamos privačių asmenų, todėl tokių juridinių asmenų sudaryti korupciniai sandoriai patenka į korupcijos privačiajame sektoriuje sritį.

Juridinio asmens steigimo dokumentų paskelbimo faktas tokiais atvejais nėra pakankamas kitos šalies nesąžiningumo įrodymas, todėl juridinis asmuo turi įrodyti, kad kita sandorio šalis tikrai veikė nesąžiningai (Civilinio kodekso 1.82 straipsnio 1 dalis, 2.83–2.85 straipsniai).

Tuo tarpu viešųjų juridinių asmenų sudaryti sandoriai, prieštaraujantys jų veiklos tikslams, gali būti pripažįstami negaliojančiais nepaisant kitos sandorio šalies sąžiningumo (Civilinio kodekso 1.82 straipsnio 2 dalis).

Kasacinis teismas yra suformulavęs detalesnes sąlygas, kurios turi būti nustatytos taikant Civilinio kodekso 1.82 straipsnį. Pirma, ar sandorį sudarė viešasis ar privatusis juridinis asmuo. Antra, ar sudarytas sandoris prieštarauja jį sudariusio juridinio asmens teisnumui, t. y. jo steigimo dokumentų nuostatoms dėl juridinio asmens paskirties, tikslų, jo valdymo organų kompetencijos ir pan., ar ne. Trečia, jei sandoris sudarytas privataus juridinio asmens – ar veikė kita sandorio šalis sąžiningai, t. y. ar žinojo (turėjo žinoti), kad tas sandoris prieštarauja privataus juridinio asmens veiklos tikslams. Ketvirta, konstatavus juridinio asmens interesų pažeidimą, reikia spręsti, ar konkrečiu atveju yra pagrindas ginti pažeistas šio asmens teises pripažįstant jo sudarytą sandorį negaliojančiu ar palikti jam teisę apginti pažeistus interesus kitais teisių gynimo būdais[80].

Remiantis išdėstytomis aptariamo sandorio negaliojimo pagrindo sąlygomis, jis nėra itin reikšmingas susitarimo dėl kyšio atveju, nes paprastai susitarimą dėl kyšio sudarantys juridinio asmens organai veikia su įmonės savininkų žinia ir įstatų ar savo kompetencijos nepažeidžia. Kita vertus, tam tikromis aplinkybėmis šis pagrindas galėtų būti taikomas – pavyzdžiui, jei paaiškėtų, kad naudos gavėjo arba tarpininkaujančios įmonės vadovas savo iniciatyva pasiūlė kyšį atstovui. Tačiau ir tokiu atveju logiškiau ir paprasčiau būtų remtis Civilinio

[80] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2006.

kodekso 1.81, o ne 1.82 straipsniu, kurį gerokai sunkiau taikyti praktikoje. Tačiau šis pagrindas yra tinkamas sprendžiant pagrindinės sutarties galiojimo klausimą, kuriai, minėta, nėra tinkami anksčiau aptarti negaliojimo pagrindai. Civilinio kodekso 1.82 straipsnis yra tinkamas tokiomis aplinkybėmis, kai susitarimą dėl kyšio sudaro įmonės (tai yra atstovaujamo asmens) vadovas ar kiti valdymo organų nariai. Tuomet tikėtina, kad toks sprendimą priimti turintis teisę asmuo sudarys įmonei nenaudingą pagrindinę sutartį (nenaudingumas čia apimtų tuos atvejus, jei pirmenybė suteikiama ne geresnes, o blogesnes sutarties sąlygas siūlančiam kyšio davėjui). Lietuvos teismų praktikoje yra išaiškinta, jog „Civilinio kodekso 1.82 straipsnyje nustatyti pagrindai sandoriams pripažinti negaliojančiais savaime nėra siejami su juridinio asmens sudaromų sandorių komercine nauda... Priešingu atveju būtų neproporcingai pažeidžiamas teisinių santykių stabilumo principas. Pažymėtina, kad ūkinėje veikloje egzistuoja verslo ciklai, svyravimai, todėl versle negalima garantuoti nei nuolatinio ir stabilaus pelno, nei vien tik naudingų sandorių sudarymo. Jei sandorius, kaip prieštaraujančius juridinio asmens teisnumui, būtų leidžiama ginčyti vien dėl to, kad jie tiesiog komerciškai nenaudingi, rinkose kiltų didelis ekonominis nestabilumas ir netikrumas, nes bet kokie vienai šaliai komerciškai nenaudingi sandoriai galėtų būti ginčijami. <...> Jei tai nurodyta juridinio asmens teisnumą apibrėžiančiose normose ar steigimo dokumentuose, su juridinio asmens teisnumu gali būti nesuderinamas tik aiškus, akivaizdus sandorio nenaudingumas, kai tokio sandorio palikimas galioti reikštų aiškų neteisingumą vienai iš sandorio šalių“[81]. Tad, jei pagrindinė sutartis nurodytas sąlygas atitiktų, ji galėtų būti pripažinta negaliojančia.

Be to, viena iš būtinųjų Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymo sąlygų – kitos sandorio šalies nesąžiningumas (išskyrus atvejį, kuomet sutartis sudaryta su viešuoju juridiniu asmeniu). Tai gali sukelti

[81] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-511/2011.

problemų, ypač kai kyšio davėjas nesutampa su sutartį sudariusiu asmeniu. Trečiojo asmens, su kuriuo sudaryta sutartis, sąžiningumas yra preziumuojamas ir būtent atstovaujamasis turėtų įrodyti, kad sutartį sudaręs asmuo žinojo apie susitarimą dėl kyšio. Vien tai, kad valdymo organo narys pažeidė savo kompetenciją ar sandoris nėra naudingas atstovaujamajam, nėra pakankamas pagrindas pripažinti sandorį negaliojančiu. Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymą dar labiau riboja tai, kad Lietuvos teismai yra išreiškę aiškią poziciją, jog Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymas yra kraštutinė priemonė, kuri taikoma tik jei juridinio asmens interesų negalima apginti kitais būdais, pavyzdžiui, reiškiant ieškinį dėl nuostolių atlyginimo savo valdymo organams, sudariusiems tokį sandorį (Civilinio kodekso 2.87 straipsnio 7 dalis)[82].

Civilinio kodekso 1.82 straipsnis priskiriamas prie nuginčijamų sandorių negaliojimo pagrindų. Todėl būtina reikšti ieškinį dėl šio sandorio negaliojimo, o jį pareikšti gali tik įstatyme nurodyti asmenys – pats juridinis asmuo, jo steigėjas (steigėjai) arba juridinio asmens dalyvis (dalyviai). Pastaroji aplinkybė papildomai apriboja Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymą, nes juo negalėtų pasinaudoti tretieji asmenys, kurie negalėjo sudaryti sutarties dėl to, kad atstovaujamasis suteikė pirmenybę kyšio davėjui. Pats juridinis asmuo (bei jo steigėjai ar dalyviai) taip pat gali būti nesuinteresuotas ginčyti sudarytos sutarties, pavyzdžiui, jei sudarytos sutarties nutraukimo ir naujos sutarties sudarymo kaštai viršytų tolesnio sudarytos sutarties vykdymo kaštus.

Apibendrinant galima teigti, kad Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymas yra įmanomas ginčijant pagrindinę sutartį, tačiau visgi yra ganėtinai ribotas, nes gali būti sudėtinga įrodyti ne tik tai, kad sutartis pažeidžia juridinio asmens valdymo organų kompetenciją ar veiklos tikslus, bet ir kitos sutarties šalies nesąžiningumą. Be to, Lietuvos teismai

[82] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2006.

pirmenybę teikia ne sutarties pripažinimui negaliojančia, o kitiems gynimo būdams.

Dėl suklydimo sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu

Nuo romėnų teisės laikų žinomas sutarties negaliojimo dėl suklydimo pagrindas gali būti svarbus papildymas ginčijant pagrindinę sutartį, turint omenyje gana ribotą Civilinio kodekso 1.82 straipsnį. Susitarimo dėl kyšio atveju aptariamas pagrindas nėra aktualus, nes abi šalys, susitardamos dėl kyšio, puikiai supranta susitarimo esmę ir sąlygas. Civilinio kodekso 1.90 straipsnio 1 dalis nurodo, kad iš esmės suklydus sudarytas sandoris gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal klydusios šalies ieškinį, o to paties straipsnio 4 dalis patikslina, kad suklydimas turi esminę reikšmę, kai buvo suklysta dėl paties sandorio esmės, jo dalyko ar kitų esminių sąlygų arba dėl kitos sandorio šalies civilinio teisinio statuso ar kitokių aplinkybių, jeigu normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrąją reikalų padėtį, panašioje situacijoje sandorio nebūtų sudaręs arba būtų jį sudaręs iš esmės kitokiomis sąlygomis.

Užsienio praktika ir doktrina patvirtina, kad kai kuriais atvejais pagrindinė sutartis galėtų būti pripažinta sudaryta dėl suklydimo[83]. Ypač toks atvejis tikėtinas, kuomet pagrindinė sutartis yra sudaroma atstovaujamajam remiantis kyšį gavusio atstovo pozicija. Tuomet galima teigti, kad atstovaujamasis suklydo dėl sutarties sąlygų, nes atstovas tokiais atvejais pateikia neišsamią, klaidingą ar kitokiu būdu šališką informaciją, turinčią įtakos atstovaujamojo sprendimui sudaryti sutartį su naudos gavėju. Atstovaujamajam tektų pareiga įrodyti, kad jei jam būtų pateikta dėl kyšio davimo neiškreipta informacija, jis sandorio nebūtų sudaręs arba būtų jį sudaręs iš esmės kitomis sąlygomis (pvz., mažesne

[83] Kai kuriose valstybėse suklydimas yra taikomas ne kaip sutarties negaliojimo, bet kaip jos nutraukimo pagrindas.

kaina). Vis dėlto tokiais atvejais labiau tinkami yra Civilinio kodekso 1.91 straipsnyje numatyti apgaulės arba su civilinio atstovo pareigų pažeidimu susiję pagrindai (Civilinio kodekso 1.91 straipsnyje numatytas piktavališkos atstovo susitarimo su kita šalimi atvejis, taip pat Civilinio kodekso 1.92 straipsnis, reglamentuojantis įgaliojimus viršijusio atstovo sudaryto sandorio negaliojimą). Be to, Civilinio kodekso 1.90 straipsnio taikymą apsunkina to paties straipsnio 7 dalis, kuri nustato, jog suklydusi šalis neturi teisės reikalauti pripažinti sutartį negaliojančia, jeigu ji savo teises ir interesus adekvačiai gali apginti kitais gynimo būdais. Tai reiškia, kad Civilinio kodekso 1.90 straipsnis yra taikomas kaip išimtinis gynimo būdas, o tai labai apriboja jo veiksmingumą.

Dėl apgaulės sudaryto sandorio negaliojimas

Civilinio kodekso 1.91 straipsnis numato šešis skirtingus sandorio negaliojimo pagrindus, t. y. sandoris gali negalioti dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, dėl vienos šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi, taip pat susiklosčius aplinkybėms sandorį sudarius labai nenaudingomis sąlygomis. Nagrinėjamų korupcinių susitarimų kontekste iš nurodytų šešių pagrindų aktualūs yra du, tai yra sandorio negaliojimas dėl apgaulės ir dėl piktavališko šalies atstovo susitarimo su kita šalimi.

Aptariant ankstesnį sandorio negaliojimo dėl suklydimo pagrindą, buvo nurodyta situacija, kuomet atstovaujamasis sudaro pagrindinę sutartį paveiktas atstovo pateiktos informacijos. Tokiu atveju galima laikyti, kad yra įvykusi apgaulė Civilinio kodekso 1.91 straipsnio prasme. Apgaulės samprata detalizuojama to paties Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 5 dalyje, pagal kurią apgaulė taip pat gali būti sandorio šalies tylėjimas, t. y. aplinkybių, kurias žinodama kita sandorio šalis nebūtų sudariusi sandorio, nuslėpimas, jeigu, vadovaujantis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principais, tos aplinkybės turėjo būti atskleistos kitai šaliai, arba aktyvūs veiksmai, kuriais siekiama suklaidinti

kitą sandorio šalį dėl sandorio efekto, jo esminių sąlygų, sandorį sudarančio asmens civilinio teisinio subjektiškumo bei kitų esminių aplinkybių. Paprastai tai kaip tik apibūdina atstovo veiksmus, atstovaujamajam pateikiant žinomai klaidingą informaciją arba nutylint tam tikrą reikšmingą informaciją (pavyzdžiui, kad yra kiti galimi tiekėjai, galintys pasiūlyti kokybiškesnę arba pigesnę produkciją). Be to, Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 6 dalis aiškiai numato, kad apgaulę gali panaudoti nebūtinai kita sutarties šalis, o trečiasis asmuo (šiuo atveju – kyšį gavęs atstovas). Tiesa, tokiu atveju Civilinis kodeksas riboja sandorio negaliojimą, įvesdamas papildomą įrodinėtiną aplinkybę, jog kita sutarties šalis (šiuo atveju – naudos gavėjas) žinojo arba turėjo žinoti apie atstovo apgaulę. Tačiau manytina, kad, įrodžius susitarimo su kyšiu buvimą tarp naudos gavėjo ir atstovo, naudos gavėjas neabejotinai turėtų būti laikomas žinančiu, jog atstovas naudos apgaulę.

Dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu

Šalies atstovas, sudarydamas sandorį įgaliotojo vardu, turi vadovautis ne savo vidine valia, o elgtis kaip tarpininkas, siekiantis vienos šalies valios išraišką pateikti kitai sandorio šaliai. Kai vienos šalies atstovas sąmoningai, piktavališkai susitaręs su kita sandorio šalimi (t. y. naudos gavėju) iškreipia savo atstovaujamosios sandorio šalies valią, negalima laikyti, kad sandoris išreiškia įgaliojusios tokį atstovą šalies valią. Pažymėtina, kad Civilinio kodekso 1.91 straipsnyje vartojama atstovo samprata yra platesnė už civilinio atstovo sampratą, kaip ji suprantama Civilinio kodekso 2 knygoje. Toks platesnis atstovo supratimas visiškai atitinka tipinį korupcinės veikos modelį. Atitinkamai toks sandoris taip pat gali būti pripažintas negaliojančiu pagal atstovaujamojo ieškinį.

Užsienio praktika patvirtina, kad šalies atstovo piktavališkas susitarimas su antrąja šalimi yra dažnai naudojamas pagrindas kreiptis

dėl pagrindinės sutarties negaliojimo[84]. Taip pat tai būtų vienas veiksmingiausių pagrindų ginčijant tokią sutartį Lietuvos teisės sistemoje. Civilinio kodekso 1.91 straipsnio aktualumą tiriamos temos požiūriu rodo vienas pirmųjų šio straipsnio taikymo atvejų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. 2009 metais buvo sprendžiama byla[85] dėl rangos sutarties negaliojimo, restitucijos taikymo ir žalos atlyginimo, kurioje susiklostė tokia situacija: ieškinį pareiškusios įmonės direktorius ir dar trys vadovaujančias pareigas einantys darbuotojai, nenutraukę darbo sutarčių, įsteigė kitą įmonę (kiekvienas tapo 25 proc. akcijų savininkais), o vienas iš minėtų trijų ieškovo darbuotojų tapo naujai įsteigtos įmonės (atsakovo) direktoriumi. Be kitų vėlesnių veiksmų, tarp ieškovo ir atsakovo buvo sudaryta ilgalaikė rangos sutartis, kuria ieškovas įsipareigojo pirkti iš atsakovo rangos darbus, nepaisant to, kad tokių atlikimas buvo pagrindinė paties ieškovo veiklos sritis. Bylos duomenimis, realaus poreikio pirkti tokius darbus iš atsakovo nebuvo, nes ieškovas turėjo galimybes juos atlikti savo pajėgomis. Tokiomis aplinkybėmis sudaryta sutartis buvo visiškai nenaudinga ieškovui, nes didžiąją dalį pajamų, gautų pagal rangos sutartis su trečiaisiais asmenimis, jis privalėjo sumokėti atsakovui, nors tuo pat metu jam tekdavo visa atsakomybė tretiesiems asmenims už tinkamą sutarčių vykdymą, ir buvo naudojamos tik jo medžiagos darbams atlikti. Be to, sudarytoje sutartyje neaptarta darbų kaina, nenustatyta jokių reikalavimų darbų kokybei, tokiu būdu atsakovui suteikiant teisę vienašališkai nustatyti atliktų darbų kainas, apimtį ir kokybę, o ieškovas tuo metu šių aspektų netgi negalėjo kontroliuoti.

Pagal aukščiau pristatytą tipinį korupcijos modelį, galima įžvelgti, jog aptartoje situacijoje yra visi korupcijos požymiai: atstovaujamasis (pradinė įmonė), atstovas (įmonės direktorius, kuris kartu buvo ir kyšio

[84] *Michalowska K.* Civil Law Consequences of Corruption in Poland // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 191.
[85] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-555/2009.

davėjo akcininkas) ir kyšio davėjas (naujai įsteigta įmonė, gaunanti naudą iš sudarytos rangos sutarties). Pats kyšis šiuo atveju pasireiškė tiesiogine turtine nauda, kurią gauna akcininkas kaip įmonės savininkas, o įmonės veiklos pelningumą aptartoje situacijoje sąlygojo sudaryta rangos sutartis. Šioje situacijoje netgi ganėtinai aiškiai galima įžvelgti ir tam tikrą neformalų susitarimą tarp atstovo ir kyšio davėjo direktoriaus, abiem suprantant, kad dėl jų suderintų veiksmų jų abiejų įsteigtos įmonės turtas padidės atstovaujamojo sąskaita.

Nors pirmosios ir antrosios instancijos teismai reikalavimo dėl rangos sutarties netenkino, kasacinis teismas panaikino jų sprendimus ir sutartį pripažino negaliojančia. Teismas tokį sprendimą priėmė būtent Civilinio kodekso 1.91 straipsnio pagrindu, konkrečiai – dėl piktavališko vienos šalies atstovo susitarimo su kita šalimi. Teismas pabrėžė, jog šios normos tikslas yra užtikrinti, kad sudarant sandorius nebus iškreipta atstovaujamojo valia ir nebus pažeistas privataus juridinio asmens tikslas – pelno siekimas vienodomis su kitais asmenimis sąlygomis. Tai ypač aktualu, kai juridinio asmens sandorius sudaro jo atstovas, kartu būdamas ir įmonės vadovas[86]. Tokiu būdu buvo aiškiai pripažintas Civilinio kodekso 1.91 straipsnio taikymas situacijoms, kuomet nesąžiningas sutartis sudaro įmonės vadovas, kuris šiuo atveju pripažintinas atstovaujamojo atstovu.

Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, jog piktavališkas susitarimas pagal Civilinio kodekso 1.91 straipsnį yra tyčinė veika, dėl kurios sudaryto sandorio sąlygos yra nenaudingos atstovaujamajam. Pažymėtina, kad piktavališko susitarimo atveju yra ir vienos sutarties šalies atstovo, ir kitos šalies (jos atstovo) kaltės, todėl nustatant, ar yra pagrindas sandorį pripažinti negaliojančiu dėl piktavališko susitarimo, reikia konstatuoti vienos sutarties šalies atstovo ir kitos šalies (jos atstovo) kaltę tyčios forma[87]. Nors tokia kasacinio

[86] Ten pat.
[87] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-361/2009.

teismo praktika regimai padidina įrodinėjimo naštą atstovaujamajam, tačiau, įrodžius susitarimą dėl kyšio, tai būtų vienareikšmiškas šalių tyčios patvirtinimas.

Atstovo, viršijusio įgaliojimus arba sudariusio atstovaujamojo interesams prieštaraujantį sandorį, sudarytos sutarties negaliojimas

Dar vienas sandorių negaliojimo pagrindas, tiksliau – jų grupė, yra susijusi su atstovo, pažeidžiančio savo teises, sudarytų sandorių negaliojimu. Pažymėtina, kad tokios situacijos gali persidengti su aptartu Civilinio kodekso 1.91 straipsniu. Vis dėlto tai savarankiški pagrindai, turintys savo skirtumų. Visų pirma, skirtingai nuo Civilinio kodekso 1.91 straipsnio, atstovavimas čia suprantamas siaurąja prasme, t. y., norint taikyti aptariamų negaliojimo pagrindų grupę, tarp atstovaujamojo ir atstovo turi būti susiklostę tikri civiliniai atstovavimo santykiai (Civilinio kodekso 2.132 straipsnis), o pagrindinė sutartis sudaryta per atstovą. Minėta, kad tipinis korupcinių veikų modelis tokius atvejus apima, tačiau jais neapsiriboja. Taigi, kyšį paėmusio ir dėl to pagrindinę sutartį sudariusio vadovo atveju nėra įmanoma taikyti Civilinio kodekso 1.92, 2.134 ar 2.135 straipsnių, o belieka remtis Civilinio kodekso 1.91 (arba 1.82) straipsniu. Be to, kaip jau buvo nurodyta, Civilinio kodekso 1.91 straipsnio taikymui turi būti nustatyta tyčinė atstovo kaltė. Aptariamų pagrindų atveju toks reikalavimas nėra keliamas (nors korupcijos atveju nebus sudėtinga konstatuoti būtent tokią kaltės formą).

Analizuojant pirmąjį iš nurodytų pagrindų, Civilinio kodekso 1.92 straipsnis numato, jog jeigu asmens atstovo įgaliojimus apribojo įstatymai ar sutartis ir atstovas šiuos apribojimus viršijo, toks sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu pagal atstovaujamojo ieškinį, jeigu atstovaujamasis sandorio nepatvirtino. Užsienio teisės doktrinoje galima rasti argumentavimą, jog atstovo įgaliojimai yra numanomai apriboti,

neleidžiant jam sudaryti sutarties dėl paimto kyšio[88]. Kadangi atstovas tokius numanomus apribojimus pažeidžia, galima taikyti Civilinio kodekso 1.92 straipsnį.

Vis dėlto patikimesni atrodo kiti du Civilinio kodekso pagrindai. Pirma, Civilinio kodekso 2.134 straipsnio 1 dalis nustato, kad atstovas atstovaujamojo vardu negali sudaryti sandorių, tarp jų ir su tuo asmeniu, kurio atstovas jis tuo metu yra. Tokie sandoriai gali būti pripažinti negaliojančiais atstovaujamojo reikalavimu[89]. Šiuo atveju pagrindinę sutartį būtų galima pripažinti negaliojančia, jei paaiškėtų, kad atstovaujamojo atstovas kartu yra ir naudos gavėjo atstovas. Tiesa, matyt, Civilinio kodekso 2.134 straipsnio 1 dalies taikymui teismai reikalautų būtent formalaus atstovavimo – t. y. atstovas turėtų sudarydamas sutartį pagal pavedimą atstovauti tiek naudos gavėjui, tiek atstovaujamajam. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad šiuo atveju netgi nėra būtina įrodinėti susitarimo dėl kyšio buvimo. Vis dėlto, manytina, tokia situacija praktikoje būtų itin reta.

Todėl pats veiksmingiausias per civilinį atstovą sudaryto sandorio ginčijimui yra Civilinio kodekso 2.135 straipsnis, kurio 1 dalis numato, kad jeigu atstovas, pažeisdamas suteiktas teises, sudaro atstovaujamojo interesams prieštaraujantį sandorį, toks sandoris atstovaujamojo reikalavimu gali būti pripažintas negaliojančiu, jeigu trečiasis asmuo apie tokį interesų konfliktą žinojo ar turėjo žinoti. Visos galimybės taikyti šį pagrindą yra tuo atveju, jei pagrindinę sutartį pasirašė susitarimą dėl kyšio sudaręs atstovas. Visiškai akivaizdu, kad toks atstovas veikia interesų konflikto sąlygomis. Tai, kad įstatymas papildomai numato apribojimą reikalaudamas įrodyti, jog trečiasis asmuo, su kuriuo sudaryta

---

[88] *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 23.

[89] Atkreiptinas dėmesys, kad ši taisyklė nėra absoliuti, nes Civilinio kodekso 2.135 straipsnio 2 dalis patikslina, kad nors asmuo tuo pat metu negali būti abiejų sandorio šalių atstovas, tačiau ši nuostata netaikoma vykdant prievoles, taip pat kai abi sandorio šalys aiškiai išreiškia savo valią, kad atstovas veiktų dėl jų abiejų interesų.

pagrindinė sutartis, apie tokį interesų konfliktą žinojo ar turėjo žinoti, neatrodo didelis apsunkinimas. Įrodžius, kad su atstovu buvo sudarytas susitarimas dėl kyšio, kartu paprastai bus įrodyta ir reikalaujama nustatyti aplinkybė, nes kyšį davęs asmuo ir bus naudos gavėjas (arba su juo susijęs asmuo).

6. Restitucija

Restitucija yra tiesiogiai susijusi su aukščiau aptartu sandorių negaliojimu, nes, remiantis Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalimi, restitucija yra bendroji sandorių negaliojimo pasekmė. Tačiau restitucija nebūtinai yra vienintelė pasekmė – kai kuriais atvejais įstatymai gali numatyti ir kitas sandorio negaliojimo pasekmes, pavyzdžiui, turtinės ar neturtinės žalos atlyginimą (Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 2, 3 dalys). Taigi sandorio negaliojimo ir restitucijos santykis yra santykis, susiklostęs tarp priežasties ir pasekmės. Todėl įprastai šie gynimo būdai ne tik nekonkuruoja, bet neišvengiamai taikomi kartu. Dar daugiau, Lietuvos teismų praktikoje yra išaiškinta, kad teismas, pripažindamas sandorį negaliojančiu, privalo išspręsti restitucijos klausimą *ex officio*[90]. Tai reiškia, kad ieškovui pakanka pareikšti reikalavimą dėl sandorio negaliojimo, o atskiro reikalavimo dėl restitucijos reikšti nėra būtina, nes teismas sandorio pripažinimo negaliojančiu atveju savo iniciatyva turi išspręsti restitucijos taikymo klausimą.

Dėl nurodytų priežasčių restitucija aktuali tiek susitarimo dėl kyšio, tiek pagrindinės sutarties pasekmių išsprendimo atveju.

Civilinis kodeksas skiria kelias restitucijos formas. Pirma, bendroji taisyklė yra dvišalė restitucija, kurios turinys yra detalizuojamas Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalyje: viena negaliojančios sutarties šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima grąžinti to, ką yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais. Taigi dvišalė restitucija gali būti vykdoma dviem būdais: pirma, natūra, grąžinant pagal sandorį gautą naudą, antra, jei restitucija natūra neįmanoma – ekvivalentu pinigais. Korupcinių veikų atveju yra įmanomi abu būdai. Konkrečiau dvišalės restitucijos taikymą detalizuoja

[90] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-874; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-4.

Civilinio kodekso 6 knygos X skyrius. Atvejai, kuomet taikoma dvišalė restitucija, priklauso nuo toje situacijoje pritaikyto sandorio negaliojimo pagrindo. Tačiau iš karto pažymėtina, kad dvišalė restitucija būdingesnė pagrindinės sutarties negaliojimo atveju.

Kita restitucijos forma yra vienašalė restitucija. Kadangi tai išimtinis atvejis, ši restitucijos forma taikoma tik išskirtiniais įstatymo nustatytais atvejais. Esant korupciniams veiksmams ši forma yra itin aktuali, nes ji numatyta kaip Civilinio kodekso 1.81 ir 1.91 straipsniuose įtvirtintų sandorių negaliojimo pagrindų (viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio negaliojimas ir sandorio negaliojimas dėl apgaulės ir atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi) pasekmė. Kaip minėta, Civilinio kodekso 1.81 straipsnis yra pagrindinis, kurį reikėtų taikyti pripažįstant niekiniu ir negaliojančiu susitarimą dėl kyšio, o Civilinio kodekso 1.91 straipsnis yra iš esmės veiksmingiausias ginčijant pagrindinę sutartį, sudarytą dėl korupcijos. Visgi susitarimo dėl kyšio atveju vienašalės restitucijos taikymas yra ribotas, nes ji taikoma, tik jeigu jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t. y. kai nebuvo pasiektas viešajai tvarkai ar geros moralės normoms prieštaraujančio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų (Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 3 dalis). Susitarimai dėl kyšio kaip tik patenka į pastarąją kategoriją, todėl jų atveju labiau tikėtina, kad bus taikoma ne Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 3 dalis, o to paties straipsnio 2 dalis, numatanti restitucijos netaikymą (žr. toliau). Taigi paprastai vienašalę restituciją bus galima taikyti tik apgaulės ir atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi atvejais.

Kaip nurodo pats pavadinimas, vienašalė restitucija reiškia, kad gautą naudą grąžina tik viena sandorio šalis – ta, kuri veikė nesąžiningai. Pagrindinės sutarties negaliojimo atveju tai būtų naudos gavėjas, kuris turėtų grąžinti gautas sumas atstovaujamajam. Kaip yra nurodęs kasacinis teismas, Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos vienašalės restitucijos esmė yra piktavališkai veikusiam nesąžiningam

asmeniui apriboti galimybę turėti bet kokios naudos iš jo nesąžiningų veiksmų, o tai tiesiogiai susiję su bendraisiais teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais, kad iš neteisės negali atsirasti teisė[91].

Galiausiai trečioji galimybė yra restitucijos netaikymas. Ši restitucijos forma taip pat yra aktuali studijoje nagrinėjamoms situacijoms, nes, kaip minėta, ji yra taikoma Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 2 dalies atveju. Tiesa, tokiu atveju keliama sąlyga, jog abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei (Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 2 dalis). Akivaizdu, kad esant korupciniam susitarimui abi šalys gerai žino, jog sudaro neteisėtą sandorį, todėl nurodyta sąlyga yra tenkinama. Restitucijos netaikymas nereiškia, kad jokių neigiamų pasekmių pripažinto negaliojančiu susitarimo dėl kyšio šalių atžvilgiu nekyla – tokio sandorio pasekmes nustato baudžiamosios ar administracinės teisės normos[92].

[91] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-22/2011.

[92] *Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A*. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 187.

7. Draudimas atlikti neteisėtus veiksmus

Vienas bendrųjų civilinių gynimo būdų yra reikalavimas teismui užkirsti kelią teisę pažeidžiantiems veiksmams ar uždrausti atlikti veiksmus, keliančius pagrįstą grėsmę žalai atsirasti (prevencinis ieškinys) (Civilinio kodekso 1.138 straipsnio 3 punktas). Jo taikymui turi būti nustatyta, kad yra pradėti vykdyti neteisėti veiksmai, taip pat kad veiksmai dar tęsiasi arba kad veiksmai dar neatlikti, tačiau kyla reali žalos grėsmė ateityje. Skirtingai nuo anksčiau aptartų gynimo būdų, jis yra taikomas ne šalinant kilusias korupcinių veiksmų pasekmes, bet nutraukti pačią veiklą ar netgi užkirsti kelią jai prasidėti.

Aptariamo civilinio gynimo būdo privalumas yra tas, kad jį galėtų pareikšti tiek atstovaujamasis, tiek tretieji asmenys. Remiantis tipiniu korupcinės veikos modeliu, tai galėtų būti situacija, kai atstovaujamasis, su juo susiję asmenys ar tretieji asmenys sužino arba įtaria buvus susitarimą dėl kyšio ir kreipiasi į teismą su prašymu neleisti sudaryti pagrindinės sutarties.

Taikant aptariamą gynimo būdą korupcinių veikų atveju, neteisėtų veiksmų nutraukimas vargu ar galėtų praktiškai būti pritaikytas susitarimui dėl kyšio – jau vien dėl to, kad toks susitarimas ir jo įgyvendinimas vyksta slapta. Didesnė tikimybė uždrausti atlikti neteisėtus veiksmus yra pagrindinės sutarties atžvilgiu – tai yra, nustačius ar turint pagrįstų įtarimų, kad pagrindinę sutartį siekiama sudaryti esant susitarimui dėl kyšio, suinteresuoti asmenys galėtų kreiptis į teismą ir uždrausti sudaryti pagrindinę sutartį. Verta atkreipti dėmesį, kad draudimas sudaryti neteisėtus (įskaitant galimai korupcinius) sandorius specialiai reguliuojamas juridinių asmenų valdymo organų atžvilgiu: Civilinio kodekso 2.81 straipsnio 3 dalis nustato, kad juridinio

asmens dalyviai turi teisę kreiptis į teismą su ieškiniu, prašydami uždrausti juridinio asmens valdymo organams ateityje sudaryti sandorius, prieštaraujančius juridinio asmens veiklos tikslams ar peržengiančius juridinio asmens valdymo organo kompetenciją.

8. Žalos, patirtos dėl korupcinių veikų, atlyginimas

Civilinės atsakomybės[93] taikymas korupcines veikas padariusiam asmeniui (asmenims) yra vienas svarbiausių ar netgi prioritetinis gynimo būdas nuo korupcijos nukentėjusiam asmeniui, nes atlieka kompensacinę funkciją[94], t. y. leidžia gauti realią turtinę satisfakciją dėl korupcijos sąlygotų nuostolių. Aukščiau aptarti gynimo būdai – sutarčių negaliojimas ir restitucija – šios funkcijos neatlieka, nes sutarties negaliojimas pats savaime nėra skirtas spręsti ir neišsprendžia žalą patyrusių asmenų nuostolių atlyginimo, o restitucija pagal bendrąją taisyklę yra taikoma tik tarp negaliojančio sandorio šalių, todėl taip pat nesuteikia atlyginimo žalą patyrusiam trečiajam asmeniui, kuris nėra šio sandorio šalis.

Kartu reikia pabrėžti, kad sandorio negaliojimas ir iš to kylanti restitucija nepašalina reikalavimo atlyginti žalą galimybės. Kai kurių sandorio negaliojimo pagrindų atvejais Civilinis kodeksas tiesiogiai nurodo, kad už neteisėtą sandorį atsakingai šaliai kyla pareiga atlyginti žalą (pvz., Civilinio kodekso 1.84 straipsnio 3 dalis, 1.89 straipsnio 2 dalis ir pan.). Tačiau nepaisant to, kad tokia sąlyga nėra nurodyta prie visų sandorių negaliojimo pagrindų, Lietuvos teismų praktika yra išaiškinusi, kad aplinkybė, jog panaikinus sandorį pritaikyta restitucija, neatima teisės reikalauti žalos, jeigu tokia atsirado dėl panaikinto sandorio, iš

[93] Civilinė atsakomybė Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 1 dalyje apibrėžiama kaip turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius).

[94] Apie kompensacinę funkciją kaip pagrindinę civilinės atsakomybės funkciją žr.: *Mikelėnas V.* Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2005, p. 27–40.

atsakingų už šią žalą asmenų[95]. Taigi galimybė reikalauti žalos, bent jau turtinės, yra bendrasis gynimo būdas, galimas taikyti visų sandorio negaliojimo pagrindų atveju. Žinoma, civilinės atsakomybės taikymui turi būti nustatytos visos jos taikymo sąlygos. Nepaisant to, šiuo metu žalos reikalauja išimtinai nukentėję atstovaujamieji, o trečiųjų asmenų (pirmiausia galimybės sudaryti sutartį netekę konkurentai) žalos atlyginimo reikalavimai yra iš esmės neegzistuojantys[96].

Nors nurodyta kompensacinė civilinės atsakomybės funkcija yra svarbi, negalima nepaminėti ir prevencinės civilinės atsakomybės funkcijos, kuri pasireiškia tuo, jog korupcines veikas atlikęs asmuo patirs realius turtinius praradimus. Tokiu būdu neigiamų turtinių pasekmių rizika gali būti įtaigus ar netgi įtaigiausias argumentas vengti daryti korupcinę veiką. Tiesa, prevencinę civilinės atsakomybės funkciją gali menkinti civilinės atsakomybės draudimas, nes tokiu atveju pats asmuo tiesiogiai turtinių praradimų nepatiria. Gera tokios situacijos iliustracija yra neseniai įvykęs „MeToo“ „antiherojaus“ Harvey Weinsteino ir jo bankrutavusios kino studijos valdybos pasiektas susitarimas dėl taikos sutarties, susitarus dėl 25 milijonų dolerių kompensacijos nuo seksualinio priekabiavimo nukentėjusioms aukoms. Tačiau, remiantis paviešinta informacija, šią kompensaciją sumokės draudimo bendrovės, o pats žalos sukėlėjas jokių realių nuostolių nepatirs[97].

---

[95] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-189/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 3K-3-302/2010.

[96] *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 19.

[97] *Twohey M., Kantor J.* Weinstein and His Accusers Reach Tentative $25 Million Deal. 2019-12-13. Prieiga per internetą: <*https://www.nytimes.com/2019/12/11/us/harvey-weinstein-settlement.html*>.

8.1. Teisinis reguliavimas

Civilinės atsakomybės svarba kovojant su korupcija pripažįstama jau tarptautiniuose teisės aktuose, konkrečiai – Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją 30 straipsnyje. Žalos kaip civilinio gynimo būdo reikšmė pripažįstama ir Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos, kurios pirmajame straipsnyje yra specialiai pabrėžiama, jog kiekviena valstybė narė asmenims, patyrusiems žalos dėl korupcinių veikų, savo nacionalinėje teisėje, greta kitų veiksmingų priemonių, leidžiančių jiems apginti savo teises ir interesus, privalo numatyti galimybę gauti žalos atlyginimą. Žalos atlyginimo taikymo sąlygos yra gana detaliai reglamentuojamos Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 3–7 straipsniuose (žr. studijos *3 skyrių*). Šios sąlygos jau Konvencijos ratifikavimo metu visiškai atitiko galiojančio Civilinio kodekso nuostatas ir jokio papildomų nacionalinių įstatymų priėmimo ar keitimo poreikio nebuvo[98].

Pagrindinis nacionalinis teisės šaltinis, kuriame reguliuojamas civilinės atsakomybės institutas, yra Civilinio kodekso 6 knygos XXII skyrius. Nors jame nėra specialių teisės normų, skirtų būtent korupcijai, tačiau Lietuvoje civilinės atsakomybės taikymas yra grindžiamas generalinio delikto taisykle[99], reiškiančia, kad kiekvienas asmuo turi pareigą elgtis taip, kad savo veiksmais nepadarytų kitam asmeniui žalos, o jei tokia žala kyla – atsakingas asmuo turi pareigą ją atlyginti (nurodytą generalinio delikto taisyklę sukonkretina civilinės atsakomybės sąlygos, kurios plačiau tiriamos toliau). Iš to išplaukia, kad nėra jokio baigtinio skaičiaus atvejų, kuriais žalos atlyginimas būtų apribojamas. Neabejotina, kad jei dėl korupcijos yra padaroma žala

[98] Aiškinamasis raštas IXP-1976 dėl įstatymo dėl Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos ratifikavimo. 2002-10-15. Prieiga per internetą: <*https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.188524?jfwid=-bgd9avwy0*>.

[99] *Mikelėnas V.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. 1 tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 366.

asmenims, ji turi būti atlyginta, taikant bendrąsias Civilinio kodekso nustatytas civilinės atsakomybės normas. Tam tikrais atvejais atskiros korupcinės veikos patenka į specialių civilinių deliktinių veiksmų atvejus (pvz., įmonės vadovų civilinė atsakomybė (Civilinio kodekso 2.87 straipsnis); atsakomybė už komercinės paslapties neteisėtą gavimą, atskleidimą ar naudojimą (Komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymo 8 straipsnis ir kt.) – tokiais atvejais taikomos specialios civilinę atsakomybę nustatančios taisyklės, o esant reikalui jas papildyti – ir bendrosios Civilinio kodekso 6 knygos XXII skyriaus normos.

Lietuvos, kaip ir daugelio užsienio valstybių, teisėje civilinė atsakomybė gali būti deliktinė[100] arba sutartinė[101] (Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 2 dalis). Dėl korupcinės veikos, priklausomai nuo aplinkybių, galima taikyti jas abi. Jei tarp žalą padariusio asmens ir nukentėjusio asmens nėra sutartinių santykių, tuomet būtų taikoma deliktinė atsakomybė. Tokie teisiniai santykiai susiklosto tarp trečiojo asmens, kuris prarado galimybę sudaryti sutartį su atstovaujamuoju. Korupcinė veika (įskaitant korupcinį susitarimą) *per se* yra neteisėtas veiksmas, patenkantis į generalinio delikto (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalis) taikymo sritį.

Už korupcines veikas įmanoma ir sutartinė civilinė atsakomybė. Pirmiausia tai atvejai, kai tarp atstovaujamojo ir atstovo yra sudaryta sutartis (pavyzdžiui, pavedimo). Sudaręs susitarimą dėl kyšio ir atitinkamai sulaužęs savo lojalumo pareigą atstovaujamajam, atstovas kartu pažeidžia ir sutartį, dėl to jam kyla sutartinė atsakomybė (Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 3 dalis, 6.256 straipsnio 2 dalis). Kitas

[100] Deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais (Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 4 dalis).

[101] Sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius) (Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 3 dalis).

sutartinės atsakomybės atvejis būtų, kai konkurse dalyvaujantys asmenys pagal konkurso sąlygas vieni kitiems įsipareigoja neatlikti jokių korupcinių veiksmų. Tokios sutartys yra taikomos Vokietijos praktikoje[102]. Jei tokį įsipareigojimą prisiėmęs konkurso dalyvis jį sulaužo duodamas kyšį, tai jau yra sutartinis pažeidimas. Civilinės sutartinės atsakomybės specifika ta, kad šalys iš anksto sutartyje gali nustatyti netesybų dydį (šiuo atveju tai greičiausiai būtų konkrečia suma apibrėžta bauda), kurio teisme nebereikėtų įrodinėti.

Kadangi civilinės atsakomybės už korupcines veikas taikymo atveju turi būti nustatytos bendrosios civilinės atsakomybės sąlygos – tai yra neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir žalos, bei kaltė[103], šių sąlygų ypatumai taikant jas korupcinėms veikoms toliau aptariami atskirai.

8.2. Neteisėti veiksmai

Pirmoji būtina civilinės atsakomybės sąlyga – jog ji atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai (Civilinio kodekso 6.246 straipsnis). Taigi neteisėti veiksmai yra apibrėžti labai plačiai ir yra siejami ne tik su konkrečios įstatyminės ar sutartinės pareigos ar draudimo pažeidimu, kuris gali

[102] *Meyer O.* Combating Corruption by Means of Private Life – the German Experience // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 163.

[103] Kai kuriais atvejais civilinė atsakomybė kyla ir yra taikoma be kaltės (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalis). Tačiau tai yra išimtinė situacija, įmanoma tik įstatymų arba sutarties numatytais atvejais. Galiojantys įstatymai nenustato taisyklės, jog civilinė atsakomybės už korupciniais veiksmais padarytą žalą kiltų be kaltės, todėl, pagal bendrąją taisyklę, kaltės sąlyga taip pat turės būti nustatyta. Kartu reikia atsižvelgti, jog įmanoma, kad korupcinė veika pateks į specialaus delikto atvejį, kuomet civilinė atsakomybė kyla be kaltės.

pasireikšti ir neveikimu, tačiau ir bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai.

Korupcijos atveju neteisėtų veiksmų buvimas kaip civilinės atsakomybės sąlyga abejonių sukelti neturėtų. Aiškinant šią sąlygą, privaloma remtis ir Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos pateikta neteisėtų veiksmų samprata, kuri, be kita ko, detalizuoja už žalą atsakingus subjektus: atsakovas atliko korupcinę veiką ar leido ją atlikti, ar nesiėmė reikiamų priemonių, kad korupcinės veikos būtų išvengta. Taigi pirmiausia neteisėtus veiksmus padaro ir už žalą atsako abi korupcinės veikos pusės – ir kyšio davėjas, ir kyšio gavėjas. Be to, atsakomybė neapsiriboja tik tiesiogiai kyšį davusiais ar jį priėmusiais asmenimis, tačiau apima ir visus kitus susijusius asmenis, kurie galbūt jokios tiesioginės ar netiesioginės naudos negavo (ar ši nauda nebuvo įrodyta), tačiau leido korupcinę veiką atlikti, ar nesiėmė reikiamų priemonių, kad jos būtų išvengta. Tokie asmenys galėtų būti, pavyzdžiui, įmonės vadovai, kurie neužtikrino (nors tai įeina į jų pareigas), kad įmonės darbuotojai ar atstovai neatliktų korupcinės veikos. Taip pat aktualios Civilinio kodekso normos, jog darbdavys atsako už savo darbuotojų, einančių savo darbines pareigas, o atstovaujamas asmuo – už savo atstovo, vykdančio pavedimą, padarytą žalą (Civilinio kodekso 6.264 ir 6.265 straipsniai). Tai ypač aktualu tuomet, kai įmonė sutartį dėl korupcijos ar kitą korupcinę veiką vykdo ne tiesiogiai, bet pasinaudodama tarpininko – atstovo paslaugomis (toks scenarijus įprastas tarptautinės korupcijos atveju). Tokiu atveju gali būti labai sudėtinga vienareikšmiškai įrodyti, kad įmonė kaip nors įgaliojo ar kitaip susitarė su atstovu, kad pastarasis duos kyšį, juolab kad dažnai jokio išreikšto susitarimo gali ir nebūti (įmonė paprasčiausiai gali sąmoningai nesigilinti, kokiomis priemonėmis atstovas siekia jai reikalingo rezultato). Taip pat ir kitos pusės – atstovaujamojo valdymo organų nariai turi elgtis rūpestingai ir užtikrinti, kad jos įgalioti darbuotojai ar kiti asmenys, kurie priima sprendimus ar daro tam įtaką, neatliks korupcinės veiklos.

Jei yra įrodyta bet kuri Baudžiamajame kodekse nustatyta nusikalstama korupcinė veika (atkreipiamas dėmesys, kad Baudžiamojo kodekso 230 straipsnio 3 dalis įgalina baudžiamąją atsakomybę už korupcines veikas taikyti asmenims, veikiantiems privačiajame sektoriuje), tai laikytina įstatymo draudžiamų veiksmų atlikimu. Tai yra pats paprasčiausias atvejis, kuomet veiksmų neteisėtumas Civilinio kodekso 6.246 straipsnio požiūriu konstatuojamas iš esmės automatiškai.

Tačiau netgi jei baudžiamoji atsakomybė ir nebuvo taikoma – o tai gali atsitikti dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, dėl suėjusios apkaltinamojo nuosprendžio senaties[104] ar dėl skirtingų įrodinėjimo standartų – neteisėti veiksmai civilinės atsakomybės požiūriu vis tiek gali būti konstatuoti. Korupcinės veikos atžvilgiu atstovas paprastai pažeidžia vieną ar kelias pakankamai aiškiai apibrėžtas įstatymines arba sutartines pareigas. Pavyzdžiui, valdymo organo narys turi fiduciarines pareigas juridiniam asmeniui, tarp jų ir lojalumo bei interesų konflikto vengimo (Civilinio kodekso 2.87 straipsnis). Analogiškos pareigos kyla įmonės darbuotojui sudarytos darbo sutarties pagrindu – darbuotojai taip pat privalo būti lojalūs darbdaviui, vengti interesų konflikto (Darbo kodekso 24 straipsnis). Net ir tuo atveju, jei atstovas nėra atstovaujamojo valdymo organo narys ar darbuotojas, tačiau veikia kitais sutartiniais pagrindais, iš sudarytos sutarties jam taip pat kyla tam tikros pareigos atstovaujamajam (ypač jos ryškios pavedimo sutarties atveju: įgaliotinis privalo įvykdyti jam duotą pavedimą elgtis sąžiningai ir rūpestingai, kad įvykdymas geriausiai atitiktų įgaliotojo interesus, bei vengti asmeninių interesų konflikto su įgaliotojo interesais (Civilinio kodekso 6.760 straipsnio 1 dalis). Taigi pastaruoju atveju yra iš sutarties kylančios

[104] Civilinės atsakomybės taikymą taip pat riboja ieškinio senaties terminas. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad baudžiamojoje ir civilinėje teisėje senaties termino pradžia skaičiuojama skirtingai, t. y. ieškinio senatis skaičiuojama nuo tada, kai nukentėjęs asmuo sužinojo apie savo interesų pažeidimą. Tai lemia, jog apkaltinamosios senaties terminas gali būti pasibaigęs, o ieškinio senaties terminas – ne.

lojalumo pareigos, kurių sulaužymas taip pat laikytinas neteisėtais veiksmais.

Net ir tuomet, jei aiškiai išreikštos įstatyminės ar sutartinės pareigos tarp korupcinę veiką padariusio asmens ir nukentėjusio asmens nėra, veiksmų neteisėtumas išplauks iš bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimo (Civilinio kodekso 6.246 straipsnio 1 dalis), taip pat bendrosios pareigos nepadaryti kitam asmeniui žalos (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalis) pažeidimo.

Baigiant neteisėtų veiksmų aptarimą, keltinas klausimas, kaip turi būti atlyginta žala, jei atsakovų yra keli (pagal bazinį korupcijos modelį – bent jau du: kyšio davėjas ir atstovas), tai yra, ar jų atsakomybė yra dalinė, ar solidari. Šiuo atveju turėtų būti taikoma bendroji norma, jog kelių asmenų veiksmais padarytos žalos atlyginimo atveju yra preziumuojama solidarioji pareiga (Civilinio kodekso 6.6. straipsnio 3 dalis). Taip pat ir Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 4 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad tuo atveju, jei keli atsakovai yra atsakingi už tą pačią korupcinę veiką, jie yra atsakingi solidariai. Taigi ir nacionalinis reguliavimas neturėtų nukrypti nuo šio reikalavimo. Kadangi korupcinės veikos atveju tarp žalą padariusių asmenų egzistuoja sutartiniai (aiškiai išreikšti arba paslėpti) ryšiai arba kitoks bendrumas, solidariosios atsakomybės taikymas visiškai pagrįstas. Tokiu atveju žalą patyręs asmuo turi teisę reikalauti, kad kiekvienas iš neteisėtą korupcinę veiką atlikusių asmenų atlygintų visą žalą ar jos dalį, taip pat pasirinkti, ar reikalauti iš jų žalos bendrai, ar iš kiekvieno iš jų atskirai (Civilinio kodekso 6.6 straipsnio 4 dalis).

8.3. Žala

Turtinės žalos padarymas, o ypač jos dydžio nustatymas yra bene labiausiai komplikuota iš visų civilinės atsakomybės sąlygų korupcinių veikų atveju. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos numato, kad žala yra viena iš būtinųjų civilinės atsakomybės sąlygų (Civilinės teisės

konvencijos dėl korupcijos 4 straipsnio 1 dalis), taip pat pateikia bendras gaires dėl žalos atlyginimo: pirma, įtvirtintas visiškos žalos atlyginimo principas (Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 3 straipsnio 1 dalis, ją atitinka Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 2 dalis), antra, kad žalos atlyginimas gali apimti materialinę žalą[105], negautą pelną ir nepiniginius nuostolius (t. y. neturtinę žalą). Tačiau žalos dydžio nustatymo Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos toliau nedetalizuoja.

Pagal vieną iš pagrindinių žalos klasifikacijų, žala gali būti turtinė ir neturtinė. Tiek viena, tiek kita yra įprasta ir dažna korupcinių veikų pasekmė. Tačiau kyla komplikuotas klausimas – kaip nustatyti patirtos žalos dydį. Pastarasis klausimas yra svarbus, nes asmuo, reikalaudamas turtinės ar neturtinės žalos, turi nurodyti bei įrodyti reikalaujamos žalos dydį. Jei konkretus žalos dydis neįrodomas, teismas reikalavimą turėtų atmesti. Kadangi turtinės bei neturtinės žalos nustatymo bei jų dydžio nustatymo kriterijai skiriasi, jie nagrinėjami atskirai.

8.3.1. Turtinė žala

Žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalis). Kaip buvo minėta studijos įžangoje, civilinė atsakomybė remiasi visišku žalos atlyginimo principu, kuris reiškia, kad padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymas ar sutartis nustato ribotą atsakomybę (Civilinio kodekso 6.251 straipsnio 1 dalis). Kitaip sakant, nukentėjusi šalis turi atsidurti tokioje padėtyje, kurioje būtų buvusi, jei nebūtų įvykusi korupcinė veika.

Vis dėlto korupcinių veikų atveju retai susiduriama su aiškiai apibrėžtu turto sugadinimu ar netekimu. Dažniausiai pasitaikančios

[105] „Materialinės žalos“ sąvoką nacionalinės teisės kontekste reikėtų suprasti kaip tiesioginius nuostolius (turto netekimą arba sužalojimą bei turėtas išlaidas).

korupcinės veikos (pvz., prioritetinės padėties tam tikram klientui suteikimas) paprastai tiesiogiai nelemia turto netekimo ar jo sugadinimo. Žala pasireiškia per didele kaina, prastesnės kokybės prekių ar paslaugų gavimu ar pan. Sumos, kurias vykdydama dėl korupcijos sudarytą sutartį, sumoka įmonė, nėra turto netekimas, nes jos išmokamos sutarties pagrindu ir dažniausiai atstovaujamasis tam tikrą priešpriešinį ekvivalentą (prekę ar paslaugą) taip pat gauna, tik ne tokiomis naudingomis sąlygomis. Tai lemia, jog nuostoliai dėl korupcijos paprastai pasireikš turėtomis išlaidomis arba netiesioginiais nuostoliais.

Vienas iš galimų nuostolių dydžio apskaičiavimo būdų – įvertinti, kiek atstovaujamasis būtų sutaupęs, jei būtų sudaręs sutartį su kitu asmeniu, t. y. žalos dydį sudaro pagrindinės sutarties ir hipotetinės sutarties su konkuruojančiu ūkio subjektu skirtumas. Toks nuostolių dydžio apskaičiavimas yra pripažintas ir Lietuvos teismų praktikoje[106], taip pat žinomas ir kitose valstybėse[107]. Tačiau problema taikant šį būdą gali kilti, jei klausimas dėl nuostolių keliamas praėjus laiko tarpui nuo pagrindinės sutarties sudarymo ir nebėra įmanoma sužinoti, kokią sutarties kainą būtų pasiūlę konkuruojantys ūkio subjektai.

Kitaip yra apskaičiuojami nuostoliai trečiųjų asmenų, kurie prarado galimybę sudaryti sutartį dėl korupcinio susitarimo. Šiuo atveju nuostoliai turėtų būti apskaičiuojami kaip trečiojo asmens negautos pajamos, kurias jis būtų gavęs, jei sutartis būtų sudaryta. Savo ruožtu

[106] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-38/2005. Nurodytoje byloje buvo sprendžiamas ikisutartinių nuostolių klausimas. Manytina, kad tie patys išaiškinimai galėtų būti taikomi ir su korupcija susijusioms sutartims.

[107] OECD/The World Bank. Identification and Quantification of the Proceeds of Bribery: Revised edition, February 2012, OECD Publishing. Prieiga per internetą: <*http://dx.doi.org/10.1787/9789264174801-en*>, p. 33. *Meyer O.* Combating Corruption by Means of Private Life – the German Experience // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 162.

pastarieji galėtų būti apskaičiuoti pagal naudos gavėjo grynąjį pelną, jei trečiasis asmuo gali įrodyti, kad taiko panašią pelno maržą[108].

Įdomus klausimas yra dėl pačio kyšio pripažinimo nuostoliais. Kai kurių užsienio jurisdikcijų atstovai yra išreiškę poziciją, jog kyšis negali būti laikomas nuostoliais[109]. Tačiau kitos valstybės leidžia reikalauti kyšio dydžio sumos iš atsakingų asmenų[110]. Lietuvos teisinio reguliavimo požiūriu atsižvelgtina į Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 2 dalį, kuri numato, kad jeigu atsakingas asmuo iš savo neteisėtų veiksmų gavo naudos, ši nauda kreditoriaus reikalavimu gali būti pripažinta nuostoliais. Taigi, žalą patyręs atstovaujamasis, remdamasis šia taisykle, galėtų prašyti pripažinti atstovo gautą kyšį atstovaujamojo nuostoliais. Galbūt tai nebūtų pagrindinis žalos apskaičiavimo metodas ir vargu ar kyšio dydis būtų visiškai pakankamas atlyginti atstovaujamojo nuostolius, tačiau tai galėtų būti žalos dydžio apskaičiavimo metodas, jei nebūtų patikimesnių kriterijų.

Be to, reikia atsižvelgti, jog, be tiesioginių nuostolių ir negautų pajamų, į nuostolius įskaičiuojamos ir kitos išlaidos (Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 4 dalis):

1) protingos išlaidos, skirtos žalos prevencijai ar jai sumažinti;

2) protingos išlaidos, susijusios su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu;

3) protingos išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu ne teismo tvarka.

Visų nurodytų trijų išlaidų grupių buvimas įmanomas ir korupcinių veikų atveju. Pavyzdžiui, dėl numanomos ar paaiškėjusios korupcinės veikos kilusios žalos įmonė užsako auditą, kuris ir nustato tikrąjį žalos

---

[108] OECD/The World Bank. Identification and Quantification of the Proceeds of Bribery: Revised edition, February 2012, OECD Publishing. Prieiga per internetą: <*http://dx.doi.org/10.1787/9789264174801-en*>, p. 34.

[109] *Kull I.* Civil Law Consequences of Corruption in Estonia // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 179.

[110] *Kraft D*. English Private Law and Corruption: Summary and Suggestions for the Development of European Private Law // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 219.

mastą. Tokiu atveju išlaidas, sumokėtas audito bendrovei, galima būtų priskirti atlyginamiems nuostoliams.

Atskirai dar galima paminėti bylinėjimosi išlaidas, kurių civilinės žalos samprata neapima, tačiau kurios yra atlyginamos Civilinio proceso kodekso[111] nustatyta tvarka (Civilinio proceso kodekso 79 straipsnis). Pastarosios išlaidos apima ir teisinio atstovavimo išlaidas (Civilinio proceso kodekso 98 straipsnis), kurios gali būti labai ženklios ir sudaryti didelę iš atsakovo priteisiamų sumų dalį. Tiesa, Civilinio proceso kodekso 98 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad išlaidos advokato ar advokato padėjėjo pagalbai yra ribojamos.

8.3.2. Neturtinė žala

Minėta, Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos numato ir neturtinės žalos atlyginimo galimybę (3 straipsnio 2 dalis) jos nedetalizuodama. Lietuvos teisėje neturtinės žalos klausimas yra reguliuojamas Civilinio kodekso 6.250 straipsnyje. Pagal šio straipsnio 1 dalį, neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Kadangi neturtinės žalos atlyginimas dažniausiai siejamas su fizinio asmens neturtinių teisių gynimu, daugelis nurodytų neigiamų pasekmių korupcijos atveju dažniausiai nebus būdingos. Išimtis būtų atvejai, kuomet atstovaujamasis yra fizinis asmuo, kuris dėl korupcinės sutarties patiria dvasinius išgyvenimus ar netgi jaučia fizines pasekmes (skausmą). Tokia situacija visiškai įmanoma Civilinio kodekso 1.91 straipsnyje numatyto atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar Civilinio kodekso 2.135 straipsnyje numatyto atstovo interesų konflikto atvejais. Visgi korupcijos atveju dažniausiai galima kalbėti apie reputacijos

[111] Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Žin., 2002-04-06, Nr. 36-1340.

pablogėjimą, kuris paveikia sutartyse dėl korupcijos dalyvaujančius juridinius asmenis (net jei teisiškai atstovaujamasis bus nekaltas dėl savo atstovo veiksmų, būtent jam gali tekti didžiausia reputacinė žala dėl paaiškėjusio korupcijos fakto). Tačiau reputacijos pablogėjimo paprastai negalės įrodyti tretieji asmenys, kurie neteko galimybės sudaryti sutartį. Kita vertus, Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 1 dalis nepateikia baigtinio neigiamų neturtinių pasekmių sąrašo, todėl jis gali pasireikšti ir kitaip. Šiuo požiūriu yra vertinga kai kurių Europos valstybių pozicija (pavyzdžiui, Austrijos, Vokietijos, Prancūzijos) atlyginti juridinių asmenų patirtą neturtinę žalą, padarytą nesąžiningos konkurencijos veiksmais[112].

Svarbi yra Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies nuostata, jog neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Dėl šios teisės normos prasmės ir taikymo Lietuvos teisės sistemoje iki šiol nėra visiškai aiškaus atsakymo. Jei vertinti nurodytą teisės normą gramatiniu požiūriu, neturtinė žala gali būti atlyginta, tik kai įstatyme yra aiški nuoroda, jog konkrečiu atveju šis gynimo būdas taikomas[113]. Kadangi korupcinių veikų ir atsakomybės už juos Civilinis kodeksas ar kiti civiliniai įstatymai nereguliuoja, neturtinės žalos būtų įmanoma reikalauti tik tais atvejais, kurie patektų į specialių atvejų sudėtį. Vienas iš tokių atvejų būtų tos pačios Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies nuostata, jog neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo. Kadangi korupcinės veikos yra nusikalstamo pobūdžio, priėmus apkaltinamąjį nuosprendį galima būtų priteisti ir neturtinę žalą. Tačiau iš karto aiškios ir šio atvejo ribos – jei baudžiamoji byla nebuvo iškelta arba nebuvo priimtas apkaltinamasis nuosprendis, neturtinei žalai nurodytas pagrindas neatsiranda. Kitas aktualus su korupcija susijęs atvejis, kuomet įstatymas aiškiai nustato neturtinės žalos atlyginimą, yra sandorio negaliojimas dėl apgaulės arba šalies atstovo piktavališko susitarimo su

[112] *Cirtautienė S.* Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 156.
[113] *Mikelėnas V.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. 1 tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 345.

antrąja šalimi (Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 3 dalis). Įstatymuose galima rasti ir daugiau pavienių atvejų, kuomet neturtinė žala už korupcinę veiką galėtų būti priteista (pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymo 7 ir 8 straipsniai numato neturtinę žalą už neteisėtą komercinės paslapties gavimą, atskleidimą ar naudojimą), tačiau tai pavieniai atvejai, o bendros normos, garantuojančios neturtinės žalos atlyginimą visais korupcinių veikų atvejais, nėra.

Vis dėlto nėra iki galo aišku, ar neturtinės žalos atlyginimas yra apribotas tik įstatyme numatytais atvejais. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau ir – Konstitucinis Teismas) 2000 metų nutarime[114] yra konstatavęs, kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies normoje įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą. Taigi Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą. Remiantis nurodyta Konstitucinio Teismo pozicija, Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies nuostatą galima aiškinti taip, kaip neturtinė žala taip pat turi būti atlyginta visais atvejais, kuomet yra pažeidžiamos asmens teisės, taip pat ir kai jos pažeidžiamos dėl korupcinių veikų[115]. Lietuvos teisės doktrinoje yra išsakyta pozicija, kad siauras Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies aiškinimas gali būti įveiktas taikant Konstituciją ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, jei nustatomas jose įtvirtintų

---

[114] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2000, Nr. 54-1587.

[115] Šiai pozicijai pagrįsti galima pasiremti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išspręsta byla, kuomet nesant specialaus įstatymo, nustatančio žalos atlyginimą, Teismas pripažino esant įstatymo spragą ir, remdamasis Konstitucijos 30 straipsniu bei Konstitucinio Teismo praktika, priteisė žalos atlyginimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-138/2009). Nors šioje byloje buvo sprendžiamas turtinės žalos atlyginimo klausimas, Teismo išaiškinimai nebuvo siejami tik su turtine žala.

asmens teisių ir laisvių pažeidimas[116]. Vis dėlto neturtinės žalos reikalavimo ribos įstatyme tiesiogiai nenumatytais atvejais išlieka ne iki galo aiškios.

Aptarus neturtinės žalos atlyginimo už korupcines veikas prielaidas, kyla klausimas dėl pastarosios žalos būdo ir dydžio nustatymo. Neturtinė žala, nepaisant to, kad pati savaime neturi turtinio turinio, atlyginama pinigais (6.250 straipsnio 1 dalis). Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalis pateikia kriterijus neturtinės žalos dydžiui nustatyti: teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Visi šie kriterijai gali būti pritaikomi ir nustatant neturtinės žalos dydį už korupcines veikas.

Apibendrinant galima teigti, kad bent tam tikrais, įstatyme aiškiai įtvirtintais atvejais, už korupcinių veikų sukeltą žalą galima reikalauti ir neturtinės žalos atlyginimo. Kartu lieka erdvė šios žalos reikalavimo atvejus plėsti ir kitais, įstatyme šiuo metu tiesiogiai nenumatytais atvejais.

8.4. Priežastinis ryšys tarp korupcinio pobūdžio veikų ir kilusios žalos

Pati priežastinio ryšio samprata, taikoma korupcinių veikų atveju, specifika nepasižymi. Ją apibrėžia Civilinio kodekso 6.247 straipsnis, kuris nustato, kad atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu (Civilinio kodekso 6.247 straipsnis). Taigi, kilusi žala turi būti susijusi su atlikta

[116] *Cirtautienė S.* Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 56.

korupcine veika. Kaip nurodoma doktrinoje ir teismų praktikoje, Lietuvoje yra įtvirtinta lankstaus priežastinio ryšio doktrina, leidžianti atsižvelgti į įvairias reikšmingas situacijos aplinkybes[117].

Nesant nacionalinės teismų praktikos, sunku vienareikšmiškai atsakyti, kaip priežastinio ryšio nustatymas vyktų žalos, kilusios dėl korupcinių sutarčių, atveju. Kitų valstybių požiūriai šiuo klausimu gali būti labai skirtingi: pavyzdžiui, Vokietijoje pripažįstama, kad trečiajam asmeniui būtų labai sudėtinga įrodyti priežastinį ryšį tarp jų galimų netekimų ir susitarimo dėl kyšio, Lenkijos teisinės sistemos požiūriu[118] tai nekelia didesnių sunkumų.

8.5. Kaltė

Kaltė yra ketvirtoji būtinoji civilinės atsakomybės taikymo sąlyga, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Tačiau net ir tuo atveju, jei išimties (t. y. atsakomybės be kaltės) nėra ir kaltė turi būti nustatyta, civilinės atsakomybės ypatumas, lyginant ją su baudžiamąja atsakomybe (kurioje kaltė yra vienas būtinųjų nusikaltimo sudėties požymių), yra tai, kad skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymų numatytus atvejus (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalis). Nurodyta kaltės prezumpcija labai palengvina civilinės atsakomybės taikymą ir suteikia papildomo veiksmingumo sprendžiant korupcinėmis veikomis padarytos žalos atlyginimo klausimą. Nurodytos kaltės kaip civilinės atsakomybės sąlygos nustatymo ypatybės teisės doktrinoje sukelia abejonių, ar apskritai šią sąlygą verta išskirti kaip savarankišką[119]. Pastarąją poziciją sustiprina ir

[117] *Mikelėnas V.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Tomas 1. Vilnius: Justitia, 2003, p. 338; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2006.
[118] *Michalowska K.* Civil Law Consequences of Corruption in Poland // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 192–193.
[119] *Mikelėnas V.* Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2005, p. 218–219.

aplinkybė, jog Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos tarp civilinės atsakomybės sąlygų kaltė nėra minima (4 straipsnio 1 dalis). Visgi Lietuvos civiliniame kodekse kaltė, kaip būtinoji civilinės atsakomybės sąlyga, nurodyta, todėl ją taip pat būtina aptarti ir įvertinti.

Primintina, kad kaltės samprata civilinėje teisėje skiriasi nuo taikomos baudžiamojoje teisėje, t. y. jei taikant baudžiamąją atsakomybę reikia nustatyti subjektyviąją kaltę, civilinėje teisėje taikoma objektyvioji kaltės samprata[120] ir paties asmens požiūris į savo veiksmus nėra svarbus. Laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 2 dalis). Įstatymas toliau detalizuoja, jog kaltė gali pasireikšti tyčia arba neatsargumu (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 2 dalis). Adaptuojant doktrinoje nurodomas civilinės tyčios ir neatsargumo sampratas korupcinėms veikoms, galima būtų teigti, jog tyčia yra toks elgesys, kuriuo aiškiai siekiama padaryti žalos kito asmens turtui ar neturtinėms vertybėms, arba nors ir nesiekiama, tačiau korupcinė veika sukėlė aiškią numatomą grėsmę tokiai žalai atsirasti ir asmuo nesiėmė priemonių užkirsti kelią žalos atsiradimui. Neatsargumas pasireikštų su korupcine veika susijusių asmenų elgesiu, kuriuo žalos padaryti nesiekiama, tačiau elgesys neatitinka normalių, įprastai reikalaujamų atidaus, rūpestingo asmens elgesio kriterijų[121].

Neatsargumas toliau dar skirstomas į didelį, vidutinį ir minimalų[122]. Savaime kaltės forma nėra lemiamas dalykas civilinei atsakomybei kilti – atsakomybė taikoma net ir minimalaus neatsargumo atveju. Svarbu ir tai, kad civilinėse bylose dėl taikomos kaltės prezumpcijos ieškovas neprivalo įrodinėti, o teismas – nustatinėti konkrečios kaltės formos. Tačiau kaltės forma gali būti reikšmingas faktorius sprendžiant dėl

[120] *Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S*. Civilinės atsakomybės praktikumas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 61.
[121] Ten pat, p. 61.
[122] Ten pat, p. 62.

priteisiamos žalos dydžio (pvz., neturtinės žalos, Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalis).

Korupcinių veikų atveju, kaip ir kitais civilinės atsakomybės taikymo atvejais, asmens kaltė būtų preziumuojama vien dėl nustatyto įvykusio korupcinės veikos ir jos sukeltos žalos fakto, o atsakovui ar atsakovams tektų pareiga įrodyti, jog jis ėmėsi visų atitinkamomis aplinkybėmis galimų veiksmų, kad korupcinė veika ir jos pasekmės nekiltų. Jei klausimas kiltų dėl kyšį davusio asmens ar jį priėmusio atstovo atsakomybės, tokie veiksmai būtų laikytini tyčiniais, nes nors paprastai šie asmenys specialiai ir nesiekia padaryti žalos atstovaujamajam, tačiau bet kuris protingas visuomenės narys supranta arba privalo suprasti, jog aktyvūs ir sąmoningi korupciniai veiksmai sukelia aiškią numatomą grėsmę dėl žalos atsiradimo. Tokiu atveju paneigti kaltę būtų iš esmės neįmanoma. Tik tais atvejais, kuomet kyla klausimas dėl tiesiogiai korupcijoje nedalyvavusių, tačiau galimai sudariusių sąlygas jai kilti asmenų, pastarieji galėtų įrodyti, kad ėmėsi visų jiems prieinamų protingų priemonių konkrečioje situacijoje, kad korupcinė veika neįvyktų. Tokiu atveju jie paneigtų savo kaltę ir atsakomybė jiems neturėtų būti taikoma.

9. Reikalavimai, kylantys dėl nesąžiningos konkurencijos

Dar vienas civilinės teisės instrumentas, kuris galėtų būti taikomas korupcinių veikų teisinėms pasekmėms spręsti, yra nesąžiningos konkurencijos institutas. Užsienio valstybių praktika patvirtina, kad šis institutas įprastai naudojamas sprendžiant dėl korupcinių veiksmų civilinių pasekmių, o, pavyzdžiui, Čekijoje tai yra pagrindinė tokiais atvejais naudojama priemonė[123]. Būtina pažymėti, kad pats nesąžiningos konkurencijos draudimas nėra savarankiškas gynimo būdas. Tai yra specialus neteisėtų veiksmų atvejis (deliktas), kuriam galimi taikyti kai kurie bendrieji civiliniai gynimo būdai (pirmiausia – žalos atlyginimas). Dėl jo specifikos šį institutą reikia aptarti atskirai.

Lietuvoje nesąžiningos konkurencijos draudimas yra reguliuojamas ne Civiliniame kodekse, bet specialiajame – Konkurencijos įstatyme[124]. Šio įstatymo 15 straipsnio („Nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimas“) 1 dalis nustato, kad ūkio subjektams draudžiama atlikti bet kuriuos veiksmus, prieštaraujančius ūkinės veiklos sąžiningai praktikai ir geriems papročiams, kai tokie veiksmai gali pakenkti kito ūkio subjekto galimybėms konkuruoti. Nors toliau įstatymas pateikia tipiniais laikomų nesąžiningos konkurencijos veiksmų sąrašą[125], tarp kurių korupcija

[123] *Valdhans J.* Consequences of Corrupt Practices in Business Transactions (Including International) in Terms of Czech Law // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 104.

[124] Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Žin., 1999, Nr. 30-856.

[125] Tokiais veiksmais laikoma:

1) savavališkas naudojimas žymens, kuris yra tapatus ar panašus į kito ūkio subjekto pavadinimą, registruotą prekių ženklą ar neregistruotą plačiai žinomą prekių ženklą, ar kitą pirmumo teise naudojamą žymenį su skiriamuoju požymiu, jeigu tai sukelia ar tikėtina, kad gali sukelti painiavą su šiuo ūkio subjektu ar jo veikla, arba jeigu siekiama nesąžiningai pasinaudoti šio ūkio subjekto (jo ženklo ar žymens) reputacija, arba jeigu

tiesiogiai neminima, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog tai yra tik pavyzdinis, o ne baigtinis sąrašas. Svarbiausia yra pati bendroji nesąžiningos konkurencijos draudimą nustatanti 15 straipsnio 1 dalis. Bendrojo nesąžiningos konkurencijos draudimo taikymo sąlygos yra dvi: pirma, veiksmai turi prieštarauti ūkinės veiklos sąžiningai praktikai ir geriems papročiams; antra, tokie veiksmai gali pakenkti kito ūkio subjekto galimybėms konkuruoti.

Nesunku pastebėti, kad korupcinės veikos dažniausiai atitinka abi nurodytas sąlygas. Pirma, korupcinė veika yra prieštaraujanti įstatymams, todėl *per se* neatitinka ūkinės veiklos sąžiningos praktikos ir gerų papročių. Antra, korupcinė veika sukelia žalą atstovaujamajam ar kitiems ūkio subjektams, o kartu tai pripažįstama subjekto galimybių konkuruoti pakenkimu.

Pabrėžtina, kad yra užsienio valstybių, kurios neapsiriboja bendrojo nesąžiningos konkurencijos draudimo taikymu korupcinių veikų atžvilgiu. Konkretus pavyzdys yra Čekijos Respublika, kuri papildė specialiųjų nesąžiningos konkurencijos atvejų sąrašą ir į jį įtraukė

---

dėl to gali nukentėti šio ūkio subjekto (jo ženklo ar žymens) reputacija, arba jeigu dėl to gali susilpnėti šio ūkio subjekto naudojamo ženklo ar žymens skiriamasis požymis;

2) ūkio subjektų klaidinimas pateikiant jiems neteisingą ar nepagrįstą informaciją apie savo ar kito ūkio subjekto prekių kiekį, kokybę, sudedamąsias dalis, vartojimo savybes, pagaminimo vietą, būdą, kainą ar nutylint apie riziką, susijusią su šių prekių vartojimu, perdirbimu ar kitokiu naudojimu;

3) informacijos, kuri yra kito ūkio subjekto komercinė paslaptis, naudojimas, perdavimas, skelbimas be šio subjekto sutikimo, taip pat tokios informacijos gavimas iš asmenų, neturinčių teisės šios informacijos perduoti, turint tikslą konkuruoti, siekiant naudos sau arba padarant žalą šiam ūkio subjektui;

4) siūlymas konkuruojančio ūkio subjekto darbuotojams nutraukti darbo sutartį ar neatlikti visų ar dalies savo darbo pareigų, siekiant naudos sau ar padarant žalą šiam ūkio subjektui;

5) kito ūkio subjekto gaminio ar jo pakuotės imitavimas, to gaminio ar pakuotės formos, spalvos ar kitų skiriamųjų požymių kopijavimas, jeigu tai gali klaidinti dėl gaminio tapatybės arba jeigu šiais veiksmais siekiama pasinaudojant kito ūkio subjekto reputacija gauti nesąžiningos naudos;

6) pateikimas neteisingos ar nepagrįstos informacijos apie savo ar kito ūkio subjekto vadovaujančius asmenis, darbuotojų kvalifikaciją, teisinę, finansinę ar kitokią ūkio subjekto padėtį, jeigu dėl to gali būti padaryta žalos kitam ūkio subjektui;

kyšininkavimą (Čekijos civilinio kodekso 2983 straipsnis)[126]. Pagal nurodytą normą, atsakomybė kyla tiek už aktyvų, tiek už pasyvų kyšininkavimą. Svarbu, jog pagal šią normą nėra būtina, kad būtų gauta reali nauda ar konkurentui sukelta reali žala – pakanka, kad nesąžiningas konkurentas to siekia[127]. Tokios specialios normos įtvirtinimas realiai neišplečia nesąžiningos konkurencijos instituto (minėta, korupcinės veikos patenka į bendrąją nesąžiningos konkurencijos draudimo apimtį), tačiau palengvina atsakomybės taikymą korupcijos atvejais, be to, atlieka tam tikrą informacinę reikšmę, todėl rekomenduotina Lietuvos įstatymų leidėjui pasekti Čekijos pavyzdžiu ir numatyti specialų deliktą bent jau už aktyvų ar pasyvų kyšininkavimą.

Pripažinus korupcinius veiksmus nesąžininga konkurencija, atsiranda galimybė taikyti specialius, Konkurencijos įstatymo 146 straipsnyje numatytus gynimo būdus:

1) neteisėtų veiksmų nutraukimo;

2) padarytos žalos atlyginimo;

3) įpareigojimo paskelbti vieną ar kelis konkretaus turinio ir formos pareiškimus, kuriuose paneigiama anksčiau pateikta neteisinga informacija arba pateikiami paaiškinimai dėl ūkio subjekto ar jų gaminamų prekių tapatybės;

4) prekių, jų pakuotės ar kitų priemonių, tiesiogiai susijusių su nesąžininga konkurencija, konfiskavimo ar sunaikinimo, jeigu kitaip negalima pašalinti pažeidimų.

Iš nurodytų gynimo būdų korupcijos atveju aktualiausias yra padarytos žalos atlyginimas. Šis gynimo būdas atitinka bendrąją deliktinę

---

[126] Civil Code of the Czech Republic. Law No. 89/2012. Prieiga per internetą: <*https://is.muni.cz/el/1422/podzim2015/SOC038/um/NObcZ_anglicky_strojovy_preklad.pdf*>.

[127] *Valdhans J.* Consequences of Corrupt Practices in Business Transactions (Including International) in Terms of Czech Law // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 109.

civilinę atsakomybę, kurios taikymo sąlygos jau buvo aptartos aukščiau (žr. *8 skyrių*).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje atsakomybė už korupcines veikas galėtų kilti ir taikant dabar galiojantį bendrąjį nesąžiningos konkurencijos draudimą (Konkurencijos įstatymo 15 straipsnio 1 dalis). Tačiau siekiant efektyvesnio civilinių priemonių naudojimo prieš korupcines veikas, siūlytina papildyti Konkurencijos įstatymo 15 straipsnį, kaip savarankišką nesąžiningos konkurencijos atvejį įtraukiant aktyvų ir pasyvų kyšininkavimą. Alternatyviai toks savarankiškas deliktas galėtų būti numatytas Civilinio kodekso 6 knygos XXII skyriaus trečiajame skirsnyje.

Išvados ir pasiūlymai

1. Nepaisant to, kad nėra civilinės teisės normų, specialiai skirtų korupcinių veikų pasekmėms, civilinės teisės metodas ir reguliavimo objektas įgalina tokiais atvejais taikyti ir civilinius gynimo būdus. Todėl civiliniai gynimo būdai gali būti, o tam tikra apimtimi ir šiuo metu praktikoje yra taikomi sprendžiant korupcinių veikų pasekmes.

2. Veiksmingam civilinių gynimo būdų taikymui nėra esmingai būtina priimti naujų civilinės teisės normų, tačiau pakanka esamo civilinių gynimo būdų, tokių kaip sutarčių negaliojimas, restitucija, draudimas atlikti neteisėtus veiksmus bei žalos atlyginimas, teisinio reguliavimo.

3. Civilinių gynimo būdų taikymas pasižymi daugybe privalumų, kurie reikšmingai gali papildyti ir išplėsti baudžiamosios teisės sankcijas: lankstesnė ir platesnė neteisėtumo samprata, žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija, kai kuriais atvejais palankesnis nukentėjusiam asmeniui senaties terminų skaičiavimas, patirtų nuostolių kompensavimas nukentėjusiam asmeniui ir kiti.

4. Metodologiniu pagrindu taikant civilinius gynimo būdus korupcinių veikų pasekmėms, užsienio doktrinoje yra pasiūlytas trišalis kyšio davėjo, atstovo ir atstovaujamojo modelis. Atkreiptinas dėmesys, kad šis modelis nesutampa su civilinio teisinio atstovavimo samprata. Remiantis šiuo modeliu, skirtinos dvi sutartys: susitarimas dėl kyšio ir pagrindinė sutartis.

5. Vertinant sandorių negaliojimo požiūriu, skirtingi negaliojimo pagrindai taikomi susitarimui dėl kyšio ir pagrindinei sutarčiai. Susitarimas dėl kyšio turėtų būti laikomas niekiniu arba dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms (Civilinio kodekso 1.80 straipsnis), arba dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ir gerai moralei (Civilinio kodekso 1.81 straipsnis). Visgi, atsižvelgiant į teismų praktikos išaiškinimus, tinkamesnis susitarimo dėl kyšio negaliojimo pagrindas yra

tokio sandorio prieštaravimas viešajai tvarkai ir gerai moralei, o prieštaravimas imperatyvioms įstatymo normoms yra išimtinis atvejis, kuomet tam tikroms asmenų kategorijoms įstatyme yra tiesiogiai įtvirtintas draudimas gauti kyšį (naudą). Be to, susitarimo dėl kyšio atveju yra tikėtinas apsimestinių sutarčių, slepiančių susitarimą dėl kyšio, sudarymas. Tokios apsimestinės sutartys taip pat yra niekinės (Civilinio kodekso 1.87 straipsnis).

6. Pagrindinė sutartis yra savarankiška sutartis, kurios galiojimo tiesiogiai neturėtų veikti susitarimo dėl kyšio negaliojimas. Todėl pagrindinės sutarties galiojimas vertintinas atskirai. Paprastai nėra pagrindo pripažinti niekinėmis pagrindines sutartis ir joms taikomi kiti, nei susitarimo dėl kyšio atveju, negaliojimo pagrindai, kuriais remiantis tokios sutartys gali būti nuginčytos. Labiausiai tinkami nuginčijimo pagrindai yra Civilinio kodekso 1.91 straipsnyje įtvirtintas sandorio negaliojimas dėl apgaulės bei šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi pagrindas, taip pat civiliniam atstovui pažeidus jam suteiktas teises (Civilinio kodekso 1.92, 2.134, 2.135 straipsniai). Pagrindinė sutartis gali negalioti ir remiantis kitais sandorių negaliojimo pagrindais, konkrečiai dėl suklydimo (Civilinio kodekso 1.90 straipsnis) ir dėl prieštaravimo juridinio asmens teisnumui (Civilinio kodekso 1.82 straipsnis), tačiau šie pagrindai teismų praktikoje yra susieti su papildomų aplinkybių nustatymu ir taikomi kaip kraštutinė priemonė, o tai apsunkina jų taikymą.

7. Priklausomai nuo konkretaus sandorio negaliojimo pagrindo taikymo, korupcinių susitarimų pasekmėms bus taikoma abišalė restitucija, vienašalė restitucija arba restitucijos netaikymas. Pagrindinės sutarties atveju paprastai bus taikoma abišalė arba vienašalė restitucija, o susitarimo dėl kyšio atveju – vienašalė restitucija arba restitucijos netaikymas.

8. Draudimas atlikti neteisėtus veiksmus, skirtingai nuo kitų civilinių gynimo būdų, yra skirtas ne korupcinių veikų pasekmėms pašalinti,

tačiau nutraukti pačią korupcinę veiką ar neleisti jai prasidėti. Šiuo gynimo būdu gali naudotis tiek atstovaujamasis, tiek tretieji asmenys.

9. Dėl savo kompensacinės funkcijos žalos atlyginimo reikalavimai yra itin reikšmingi nukentėjusiems nuo korupcinės veikos asmenims, ir ypač – tretiesiems asmenims, kuriems kitų gynimo būdų taikymas patirtos žalos negali atlyginti. Taip pat žalos atlyginimo reikalavimas gali būti taikomas kartu ir su kitais civiliniais gynimo būdais.

10. Atliktas tyrimas rodo, kad bendrųjų civilinės atsakomybės sąlygų nustatymas korupcinių veikų atveju ypatingų komplikacijų sukelti neturėtų. Didžiausias neaiškumas šiuo metu yra kaip būtų apskaičiuojamas patirtos turtinės žalos dydis. Nesant nacionalinės teismų praktikos, šiuo metu aiškaus atsakymo į šį klausimą nėra.

11. Išlieka tam tikras neaiškumas dėl neturtinės žalos priteisimo visų korupcinių veikų atveju galimybės. Jei buvo įrodyti nusikalstami korupciniai veiksmai ar yra kitas įstatyme aiškiai įtvirtintas pagrindas, numatant pareigą žalą padariusiam asmeniui atlyginti neturtinę žalą (pvz., CK 1.91 str.), neturtinė žala privalo būti atlyginama.

12. Reikalavimai, kylantys dėl nesąžiningos konkurencijos, nėra laikytini visiškai savarankiškais gynimo būdais, bet specialiu neteisėtų veiksmų atveju. Taikant bendrąjį nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimą, atsakomybė kiltų ir už korupcinę veiką atsakingiems asmenims. Nors dabartinis reguliavimas ir šiuo metu yra pakankamas atsakomybei taikyti, svarstytina galimybė papildyti Konkurencijos įstatymą, tarp kitų nesąžiningos konkurencijos veiksmų numatant kyšio davimą ir paėmimą.

Literatūra

I. Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės aktai

1. 1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu // Valstybės žinios, 2004, Nr. 112-4178.

2. 1997 m. lapkričio 21 d. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos konvencija dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu sudarant tarptautinius verslo sandorius // Teisės aktų registras, 2017, Nr. 11183.

3. 1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-853.

4. 1999 m. lapkričio 4 d. Europos Tarybos civilinės teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios, 2002, Nr. 126-5733.

5. 2000 m. lapkričio 15 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą // Valstybės žinios, 2002-05-22, Nr. 51-1933.

6. 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje // Oficialusis leidinys L 192 , 2003-07-31.

7. 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją // Valstybės žinios, 2006, Nr. 136-5145.

8. 2014 m. lapkričio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/104/ES dėl tam tikrų taisyklių, kuriomis reglamentuojami pagal nacionalinę teisę nagrinėjami ieškiniai dėl žalos, patirtos dėl valstybių narių ir Europos Sąjungos konkurencijos teisės nuostatų pažeidimo, atlyginimo // Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 349/19, 2014-12-05.

II. Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai ir projektai

9. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
10. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
11. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-06, Nr. 36-1340.
12. Lietuvos Respublikos komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymas // Teisės aktų registras, 2018, Nr. 7477.
13. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 30-856.
14. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5115.

15. Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2224.

16. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 18-431.

III. Mokslinė literatūra

17. *Ambrazevičiūtė K.* Korupcija darbo santykiuose // Teisės problemos, 2019, Nr. 1(97).

18. *Ambrazevičiūtė K., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P.* Atsakomybės už korupciją privačiame sektoriuje teisinis reguliavimas. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018.

19. *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 23.

20. *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

21. *Cirtautienė S.* Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008.

22. *De Lima Pinheiro L.* Corruption in International Commercial Contracts – A Portuguese Substantive and Private International Law Perspective // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

23. *Fogt M. M.* Civil Law Consequences of Corruption in Danish Law – The Oil-for-Food Programme Cases and Beyond // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

24. *Kairjak M.* Still Some Unclarity Regarding the Legal Consequences Arising from the Nullity of Agreements Through Corruption – Estonia // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

25. *Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P., Vitkutė E. A.* Korupcija privačiame sektoriuje. Lietuvos teisės institutas, 2014.

26. *Kraft D.* English Private Law and Corruption: Summary and Suggestions for the Development of European Private Law // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

27. *Kull I.* Civil Law Consequences of Corruption in Estonia // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

28. *Jazulot B., Meiselles M.* Civil Law Consequences of Corruption and Bribery in France // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

29. *Makinwa A. O., Kramer X. E.* Contracts Tainted by Corruption: Does Dutch Civil Law Augment the Criminalization of Corruption? // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

30. *Makinwa A. O.* Private Remedies for Corrupton – Towards an International Framework. Doctoral Thesis. The Hague: Eleven International Publishing, 2012.

31. *Meyer O.* Combating Corruption by Means of Private Life – the German Experience // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

32. *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

33. *Michalowska K.* Civil Law Consequences of Corruption in Poland // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

34. *Mikelėnas V.* Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2005.

35. *Mikelėnas V.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. 1 tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

36. *Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.

37. *Mizaras V., Vileita A., Mikelėnas V. et al*. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2008.

38. *Norkūnas A.* Civilinės atsakomybės samprata // *Sagatys G.* (red.) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

39. *Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S.* Civilinės atsakomybės praktikumas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

40. *Pakalniškis V.* (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

41. *Papirtis V.* (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

42. *Pazdan M., Zachariasiewicz M.* Civil Law Forfeiture as Means to Restrict the Application of the In Pari Delicto-Principle and Other Private Law Consequences of Corruption Under Polish Law // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

43. *Valdhans J.* Consequences of Corrupt Practices in Business Transactions (Including International) in Terms of Czech Law // *Bonell M. J., Meyer O. (*ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

44. *Weller M.* Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

IV. Teismų praktika

45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-905/2000.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-974.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-745.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-874.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1333/2001.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-512/2002.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2003.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-629/2004.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-122/2005.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-329/2005.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-4.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-30/2006.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2006.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2006.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2006.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2006.

61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-6/2008.

62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-189/2008.

63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-317/2008.

64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-432/2008.

65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-449/2008.

66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-94/2009.

67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-138/2009.

68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-361/2009.

69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-384/2009.

70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-555/2009.

71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-189/2010.

72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2010.

73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-22/2011.

74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-511/2011.

75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2013.

76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28 aprobuota Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga Nr. A2-14.

77. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1587.

V. Kiti šaltiniai

78. Aiškinamasis raštas IXP-1976 dėl įstatymo dėl Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos ratifikavimo. 2002-10-15. Prieiga per internetą: <*https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.188524?jfwid=-bgd9avwy0*>.

79. Council of Europe Committee Of Ministers. Programme of Action against Corruption, 9 October 1996. Prieiga per internetą*:* <*https://rm.coe.int/09000016809139ac>.*

80. Council of Europe Committee Of Ministers. Multidisciplinary Group on Corruption (Gmc) Explanatory Report to the Draft Civil Law Convention on Corruption. European Treaty Series - No. 174. Strasbourg, 4.XI.1999. Prieiga per internetą*:* <*https://rm.coe.int/16800cce45>.*

81. Council of Europe Committee Of Ministers Resolution (97) 24 On the Twenty Guiding Principles for the Fight Against Corruption. 6 November 1997 1999. Prieiga per internetą*:* <*https://rm.coe.int/16806cc17c>.*

82. Country Review Report of Lithuania: Review by the Russian Federation and Egypt of the implementation by Lithuania of articles 15 – 42 of Chapter III. "Criminalization and law enforcement" and articles 44 – 50 of Chapter IV. "International cooperation" of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010–2015. Prieiga per internetą: <*http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Report/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Review_Report.pdf>.*

83. Civil Code of the Czech Republic. Law No. 89/2012. Prieiga per internetą: <*https://is.muni.cz/el/1422/podzim2015/SOC038/um/NObcZ_anglicky_strojovy_preklad.pdf*>.

84. *Danauskienė V.* Druskininkų skandalas: „Aqua" ir jos klientai. 2015 m. spalio 20 d. Prieiga per internetą: <*https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/druskininku-skandalas-aqua-ir-jos-klientai.d?id=69320778*>.

85. OCCRP. Uzbekistan: More Karimova Associates Arrested in Corruption Probe. 24 August 2015. Prieiga per internetą: <*https://www.occrp.org/en/daily/4324-uzbekistan-more-karimova-associates-arrested-in-corruption-probe*>.

86. OECD. Implementing the OECD Anti-Bribery Convention Phase 2 Two-Year Follow-Up Report: Lithuania, 2019. Prieiga per internetą: <*https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/Lithuania-phase-2-follow-up-report-ENG.pdf*>.

87. OECD/The World Bank. Identification and Quantification of the Proceeds of Bribery: Revised edition, February 2012, OECD Publishing. Prieiga per internetą: <*http://dx.doi.org/10.1787/9789264174801-en*>.

88. „Transparency International" Lietuvos skyrius. Korupcijos suvokimo indeksas 2018. Tyrimo rezultatai. Prieiga per internetą: <*https://www.transparency.lt/wp-content/uploads/2019/01/KSI_2018_skaidres.pdf*>.

89. *Twohey M., Kantor J.* Weinstein and His Accusers Reach Tentative $25 Million Deal. 2019-12-13. Prieiga per internetą:

    <*https://www.nytimes.com/2019/12/11/us/harvey-weinstein-settlement.html*>.

Summary

Dr. Kristina Ambrazevičiūtė
Law Institute of Lithuania

CIVIL REMEDIES FOR CORRUPTION IN THE PRIVATE SECTOR

Prevention of corruption both in the public and private sectors is primarily linked to measures and sanctions imposed by public law, and in particular by criminal law. Such legal regulation has determined that in Lithuania the research on corruption and legal measures against it have until now been conducted mainly by the criminal or other public law experts, while the investigations were limited to public law sanctions. Meanwhile, the potential application of civil remedies was kept aside. Such denial of civil law cannot be justified on either theoretical or, above all, practical grounds. The application of civil remedies has a number of advantages that can significantly supplement and broaden criminal law sanctions. The main of these advantages are: the more flexible and broader concept of illegal actions, the presumption of fault on the part of the offender, in some cases calculation the terms of limitations is more favorable to the injured party, compensation of damages to the injured person.

This study, firstly, investigates how effectively existing Lithuanian civil law norms and institutes can be used to address the consequences of corrupt practices. Secondly, it identifies the main problems encountered seeking to apply the civil remedies. Thirdly, the study offers suggestions and guidelines that enable a broader and more effective application of civil remedies. The subject of the study is defined by two important aspects. First of all, the study investigates the corruption in the private sector, although the findings could be applied *mutatis mutandis* to the corruption in the public sector. Second, the investigation deals with

different civil remedies and is not limited to civil liability (the latter is just one of possible remedies) since effective remedies for victims of corruption may require different remedies. In particular, the study explores invalidation of contracts, restitution, termination of wrongful acts and civil liability, presenting the detailed analysis of the possibilities and problems of applying each of these remedies in cases of corruption.

The investigation found that, as far as the nullity of the bribe contracts is concerned, the main legal basis of the invalidity is their contradiction to the public policy and morality. But in the case of the main contract, the most effective ground for contestation is the invalidity of the transaction due to fraud and the malicious agreement between the party's agent and the other party, as well as the civil agent's infringement of his rights. Depending on the specific ground of the invalidity of the transaction, the effects of the corruption agreements would be reciprocal restitution, unilateral restitution or non-applicability of restitution. The termination of wrongful acts, unlike other civil remedies, is not intended to eliminate the consequences of acts of corruption, but to put an end to or prevent the act of corruption from occurring. Meanwhile, due to its compensatory function, claims for damages are of particular importance to victims of corruption and, in particular, to third parties, who cannot be compensated by other remedies. However, uncertainties remain in the calculation of the amount of damages.